

ტრავმა, მეხსიერება და სოციალური ინტეგრაცია საქართველოში იძულებით გადაადგილებულ პირებში: ტრანსტერიტორიული ტრავმული იდენტობის (TTI) კონცეფციის ემპირიული დასაბუთება

¹მარიამ მინდიაშვილი, ²ანნა გვეტაძე, ³ეკატერინე ფირცხალავა

^{1, 2}თბილისის ივანე ჯავახიშვილის სახელობის სახელმწიფო უნივერსიტეტის, ფსიქოლოგიისა და განათლების მეცნიერებათა ფაკულტეტი, მაგისტრი

³თბილისის ივანე ჯავახიშვილის სახელობის სახელმწიფო უნივერსიტეტის, ფსიქოლოგიისა და განათლების მეცნიერებათა ფაკულტეტი, ასოცირებული პროფესორი

აბსტრაქტი

იძულებითი გადაადგილება წარმოადგენს ხანგრძლივ ფსიქოსოციალურ პროცესს, რომელიც გავლენას ახდენს კოლექტიურ ტრავმაზე, მეხსიერებაზე, სოციალურ იდენტობასა და სოციალური ინტეგრაციის გამოცდილებაზე. წინამდებარე კვლევა ეყრდნობა ტრანსტერიტორიული ტრავმული იდენტობის (TTI) კონცეფციას და შეისწავლის საქართველოში იძულებით გადაადგილებულ პირთა სოციალური ინტეგრაციის ფსიქოსოციალურ მექანიზმებს. კვლევა განხორციელდა შერეული მეთოდის გამოყენებით. რაოდენობრივ ნაწილში შეფასდა აღქმული სოციალური მხარდაჭერა, სტიგმა, სოციალური დისტანცია, თვითეფექტურობა და ცხოვრებით კმაყოფილება, ხოლო თვისებრივ ნაწილში თემატური ანალიზის საფუძველზე გამოიკვეთა კოლექტიური ტრავმის, თაობათაშორისი მეხსიერების, სიმბოლური სამშობლოსა და იდენტობის ფორმირების ძირითადი თემები. შედეგებმა აჩვენა, რომ სოციალური მხარდაჭერა დადებითად უკავშირდება თვითეფექტურობასა და ცხოვრებით კმაყოფილებას, ხოლო სტიგმა უარყოფითად – ფსიქოსოციალურ კეთილდღეობას და დადებითად – სოციალურ დისტანციას. თვისებრივმა ანალიზმა აჩვენა, რომ სოციალური ინტეგრაცია მჭიდროდ არის დაკავშირებული კოლექტიურ ტრავმასთან, ოჯახურ მეხსიერებასთან, დაკარგულ სამშობლოსთან სიმბოლურ კავშირსა და კუთვნილების განცდასთან. მიღებული შედეგები მხარს უჭერს ტრანსტერიტორიული ტრავმული იდენტობის (TTI) კონცეფციას და აფართოებს იძულებითი გადაადგილების ფსიქოსოციალური შედეგების შესახებ არსებულ ცოდნას.

საკვანძო სიტყვები: იძულებითი გადაადგილებული პირები; სოციალური ინტეგრაცია; კოლექტიური ტრავმა; კოლექტიური მეხსიერება; ტრანსტერიტორიული ტრავმული იდენტობა; საქართველო.

შესავალი

იძულებითი გადაადგილება XXI საუკუნის ერთ-ერთ ყველაზე მასშტაბურ ჰუმანიტარულ და ფსიქოსოციალურ გამოწვევას წარმოადგენს. შეიარაღებული კონფლიქტების, ოკუპაციის, ეთნიკური ძალადობისა და პოლიტიკური არასტაბილურობის შედეგად მილიონობით ადამიანი იძულებულია დატოვოს

საკუთარი საცხოვრებელი ადგილი და ცხოვრება ახალ სოციალურ გარემოში გააგრძელოს (Internal Displacement Monitoring Centre [IDMC], 2024; United Nations High Commissioner for Refugees [UNHCR], 2024). მიუხედავად იმისა, რომ იძულებითი გადაადგილება ხშირად განიხილება როგორც ჰუმანიტარული, პოლიტიკური ან სამართლებრივი პრობლემა, თანამედროვე კვლევები სულ უფრო მეტად უსვამს ხაზს მის გრძელვადიან ფსიქოსოციალურ შედეგებს (Miller & Rasmussen, 2017; Porter & Haslam, 2005). საცხოვრებელი გარემოს დაკარგვასთან ერთად ადამიანები კარგავენ სოციალურ კავშირებს, ყოველდღიურ პრაქტიკებს, ადგილთან დაკავშირებულ გამოცდილებასა და კუთვნილების განცდას, რაც მნიშვნელოვან გავლენას ახდენს მათ იდენტობაზე, ფსიქოლოგიურ კეთილდღეობასა და საზოგადოებაში ინტეგრაციის პროცესზე (Ager & Strang, 2008; Miller & Rasmussen, 2017).

ამ კონტექსტში განსაკუთრებული ყურადღება ეთმობა იძულებით გადაადგილებულ პირებს (Internally Displaced Persons – IDPs), რომელთა გამოცდილება განსხვავდება საერთაშორისო მიგრაციისგან იმით, რომ ისინი საკუთარი ქვეყნის ფარგლებში გადაადგილდებიან, თუმცა ხშირად მრავალი წლისა და ზოგჯერ ათწლეულების განმავლობაშიც ვერ ახერხებენ საკუთარ საცხოვრებელ ადგილას დაბრუნებას (United Nations, 1998; Internal Displacement Monitoring Centre [IDMC], 2024). შედეგად, იძულებითი გადაადგილება ერთჯერადი მოვლენა აღარ არის; იგი გადაიქცევა ხანგრძლივ სოციალურ პროცესად, რომელიც გავლენას ახდენს როგორც უშუალოდ დაზარალებულ პირებზე, ისე მათ ოჯახებზე და მომდევნო თაობებზე (Volkan, 1999; Hirsch, 2008). ასეთ პირობებში სოციალური ინტეგრაცია მხოლოდ საცხოვრებლით, დასაქმებით ან სოციალურ მომსახურებებზე ხელმისაწვდომობით არ განისაზღვრება; იგი მჭიდროდ უკავშირდება კოლექტიურ ტრავმას, ისტორიულ მეხსიერებას, სოციალურ იდენტობასა და დაკარგულ სამშობლოსთან სიმბოლურ კავშირს (Ager & Strang, 2008; Halbwachs, 1992; Assmann, 2011).

საქართველოს შემთხვევაში ეს საკითხი განსაკუთრებულ მნიშვნელობას იძენს აფხაზეთსა და ცხინვალის რეგიონში განვითარებული შეიარაღებული კონფლიქტების შედეგად. 1990-იანი წლებისა და 2008 წლის აგვისტოს ომის შემდეგ ასიათასობით ადამიანი იძულებული გახდა დაეტოვებინა საკუთარი საცხოვრებელი ადგილი და ქვეყნის სხვადასხვა რეგიონში დასახლებულიყო (Ministry of Internally Displaced Persons from the Occupied Territories, Labour, Health and Social Affairs of Georgia, 2024; Internal Displacement Monitoring Centre [IDMC], 2024). მიუხედავად იმისა, რომ აღნიშნული მოვლენებიდან უკვე სამი ათწლეულია გასული, იძულებითი გადაადგილების შედეგები კვლავ მნიშვნელოვან გავლენას ახდენს დევნილთა სოციალურ ინტეგრაციაზე, ფსიქოლოგიურ კეთილდღეობასა და ჯგუფურ იდენტობაზე (Ager & Strang, 2008; Porter & Haslam, 2005). ამასთანავე, დევნილობის გამოცდილება აღარ შემოიფარგლება მხოლოდ პირველი თაობით. ოჯახური ნარატივების, კოლექტიური მეხსიერებისა და კულტურული პრაქტიკების მეშვეობით იგი მომდევნო თაობებსაც გადაეცემა და მათი სოციალური და ფსიქოლოგიური გამოცდილების ნაწილად იქცევა (Volkan, 1999; Hirsch, 2008; Assmann, 2011).

თანამედროვე თეორიულმა და ემპირიულმა კვლევებმა მნიშვნელოვანი წვლილი შეიტანა იძულებითი გადაადგილების სხვადასხვა ასპექტის ახსნაში. სოციალური

იდენტობის (Tajfel & Turner, 1979), კოლექტიური ტრავმის (Alexander et al., 2004; Volkan, 1999), კოლექტიური მეხსიერების (Halbwachs, 1992; Assmann, 2011), ადგილისადმი მიჯაჭვულობის (Lewicka, 2011), სტიგმის (Goffman, 1963) და სოციალური მხარდაჭერის (Cohen & Wills, 1985; Zimet et al., 1988) თეორიები ხსნის დევნილობის გამოცდილების ცალკეულ განზომილებებს. მიუხედავად ამ მნიშვნელოვანი წვლილისა, აღნიშნული თეორიები უმეტესად იძულებითი გადაადგილების ცალკეულ განზომილებებს განმარტავს და ნაკლებად ხსნის, როგორ ურთიერთქმედებს კოლექტიური ტრავმა, ისტორიული მეხსიერება, სოციალური იდენტობა და დაკარგულ სამშობლოსთან სიმბოლური კავშირი სოციალური ინტეგრაციისა და ფსიქოსოციალური ადაპტაციის პროცესში. (Ager & Strang, 2008; Volkan, 1999).

ამ თეორიული ხარვეზის დასაძლევად წინამდებარე სტატია ეყრდნობა ტრანსტერიტორიული ტრავმული იდენტობის (Transterritorial Traumatic Identity – TTI) კონცეფციას (Pirtskhalava, 2026), რომელიც სოციალური იდენტობის (Tajfel & Turner, 1979), კოლექტიური ტრავმის (Alexander et al., 2004; Volkan, 1999), კოლექტიური მეხსიერების (Halbwachs, 1992; Assmann, 2011) და ადგილისადმი მიჯაჭვულობის (Lewicka, 2011) თეორიულ პერსპექტივებს ერთიან განმარტებით ჩარჩოში აერთიანებს. აღნიშნული კონცეფციის მიხედვით, ტერიტორიის დაკარგვის მიუხედავად, ინდივიდისა და ჯგუფის იდენტობა შეიძლება კვლავ მჭიდროდ იყოს დაკავშირებული დაკარგულ სამშობლოსთან, ხოლო ეს კავშირი თაობათაშორისი მეხსიერების, ოჯახური ნარატივებისა და კულტურული პრაქტიკების საშუალებით შენარჩუნდეს. ამგვარი მიდგომა საშუალებას იძლევა, სოციალური ინტეგრაცია განვიხილოთ არა მხოლოდ სტრუქტურული ან სოციალურ-ეკონომიკური პირობების, არამედ ტრავმის, მეხსიერების, სოციალური იდენტობისა და სიმბოლური კუთვნილების ურთიერთქმედების კონტექსტში.

ამ კვლევის მიზანია საქართველოში იძულებით გადაადგილებულ პირთა სოციალური ინტეგრაციის ფსიქოსოციალური მექანიზმების შესწავლა და ტრანსტერიტორიული ტრავმული იდენტობის (Transterritorial Traumatic Identity – TTI) კონცეფციის განმარტებითი შესაძლებლობების შეფასება. კვლევა ეფუძნება შერეულ მეთოდოლოგიურ დიზაინს და აერთიანებს რაოდენობრივ და თვისებრივ მონაცემებს, რაც შესაძლებლობას იძლევა კომპლექსურად გაანალიზდეს, როგორ უკავშირდება სოციალური მხარდაჭერა, სტიგმა, თვითეფექტურობა და ცხოვრებით კმაყოფილება კოლექტიურ ტრავმას, თაობათაშორისი მეხსიერებასა და დაკარგულ სამშობლოსთან სიმბოლურ კავშირს იძულებით გადაადგილებულ პირთა გამოცდილებაში. მიღებული შედეგები საშუალებას იძლევა შეფასდეს, რამდენად წარმოადგენს ტრანსტერიტორიული ტრავმული იდენტობის (TTI) კონცეფცია ადეკვატურ თეორიულ ჩარჩოს საქართველოში იძულებითი გადაადგილების გრძელვადიანი ფსიქოსოციალური შედეგების ასახსნელად.

2. თეორიული ჩარჩო

2.1. იძულებითი გადაადგილება, სოციალური იდენტობა და კოლექტიური ტრავმა

იძულებითი გადაადგილება მხოლოდ საცხოვრებელი ადგილის შეცვლას არ გულისხმობს. იგი წარმოადგენს მრავალგანზომილებიან ფსიქოსოციალურ პროცესს,

რომელიც ცვლის ადამიანის სოციალურ ურთიერთობებს, ყოველდღიურ ცხოვრებას, კუთვნილების განცდასა და იდენტობას. კონფლიქტის, ოკუპაციისა და იძულებითი გადაადგილების შედეგად ადამიანები კარგავენ არა მხოლოდ ფიზიკურ სივრცეს, არამედ იმ სოციალურ და კულტურულ გარემოსაც, რომელშიც მათი ცხოვრების გამოცდილება და თვითიდენტიფიკაცია იყო ჩამოყალიბებული (Ager & Strang, 2008; Black, 2001).

ამ პროცესის გასააზრებლად ერთ-ერთ მნიშვნელოვან თეორიულ საფუძველს წარმოადგენს Tajfel-ისა და Turner-ის (1979) სოციალური იდენტობის თეორია. მისი მიხედვით, ადამიანის თვითაღქმა მნიშვნელოვნად არის დაკავშირებული იმ სოციალურ ჯგუფებთან, რომელთა წევრადაც საკუთარ თავს მიიჩნევს. იძულებითი გადაადგილების პირობებში ეს პროცესი განსაკუთრებულ მნიშვნელობას იძენს, რადგან ტერიტორიის დაკარგვასთან ერთად იცვლება არა მხოლოდ ცხოვრების გარემო, არამედ თვითიდენტიფიკაციის საფუძვლებიც. ადამიანისთვის მნიშვნელოვანი ხდება ახალი სოციალური კატეგორია – „იძულებით გადაადგილებული პირი“, რომელიც თანდათან საერთო გამოცდილების, საერთო მეხსიერებისა და საერთო ტრავმის მატარებელ ჯგუფურ იდენტობად ყალიბდება.

თუმცა სოციალური იდენტობის თეორია ძირითადად ხსნის, როგორ ფორმირდება ჯგუფური კუთვნილება და როგორ მოქმედებს იგი ჯგუფთაშორის ურთიერთობებზე. შედარებით ნაკლებად არის განმარტებული, რა გავლენას ახდენს იძულებითი გადაადგილების ტრავმული გამოცდილება ამ იდენტობის ჩამოყალიბებაზე.

ამ საკითხს პასუხობს კოლექტიური ტრავმის თეორია (Alexander et al., 2004; Volkan, 1999), რომლის მიხედვითაც მასობრივი ძალადობა, ომი და იძულებითი გადაადგილება მხოლოდ ინდივიდუალური ფსიქოლოგიური გამოცდილება არ არის. ასეთი მოვლენები დროთა განმავლობაში ჯგუფის საერთო ისტორიისა და კოლექტიური თვითაღქმის ნაწილად იქცევა. ტრავმა აღარ რჩება მხოლოდ პირად მოგონებად; იგი საერთო ნარატივის სახით აგრძელებს არსებობას და გავლენას ახდენს ჯგუფურ იდენტობაზე, ურთიერთობებსა და მომავლის აღქმაზე.

Volkan (1999, 2001) განსაკუთრებულ ყურადღებას ამახვილებს ტრავმის თაობათაშორის გადაცემაზე. მისი მიხედვით, ტრავმული გამოცდილება შეიძლება გადაეცეს იმ თაობებსაც, რომლებსაც კონფლიქტი უშუალოდ არ განუცდიათ. ოჯახური ისტორიების, ყოველდღიური კომუნიკაციის, კულტურული პრაქტიკებისა და სიმბოლური მეხსიერების საშუალებით ტრავმა ხდება საერთო გამოცდილება, რომელიც მომავალ თაობებსაც აყალიბებს.

საქართველოს იძულებით გადაადგილებულ პირთა გამოცდილება ნათლად ასახავს ამ პროცესს. მიუხედავად იმისა, რომ კონფლიქტებიდან უკვე რამდენიმე ათწლეულია გასული, აფხაზეთისა და ცხინვალის რეგიონთან დაკავშირებული ტრავმული გამოცდილება კვლავ მნიშვნელოვან ადგილს იკავებს ოჯახურ ნარატივებში, საზოგადოებრივ მეხსიერებასა და ჯგუფურ თვითიდენტიფიკაციაში. შესაბამისად, დევნილობის გამოცდილება აღარ ეკუთვნის მხოლოდ პირველ თაობას; იგი სოციალური იდენტობის ნაწილად რჩება მომდევნო თაობებისთვისაც.

სოციალური იდენტობისა და კოლექტიური ტრავმის თეორიები მნიშვნელოვან საფუძველს ქმნის იძულებითი გადაადგილების გამოცდილების გასაგებად, თუმცა სრულად ვერ ხსნის, როგორ ინარჩუნებს ადამიანი კავშირს ფიზიკურად დაკარგულ ტერიტორიასთან.

2.2. კოლექტიური მეხსიერება, პოსტმეხსიერება და დაკარგულ სამშობლოსთან სიმბოლური კავშირი

იძულებითი გადაადგილების გამოცდილება დროში მხოლოდ მაშინ გრძელდება, როდესაც იგი მეხსიერების ნაწილად იქცევა. ადამიანები და ჯგუფები წარსულს არა მხოლოდ ინდივიდუალური მოგონებების სახით ინახავენ; ისინი მას ოჯახურ ისტორიებში, ყოველდღიურ საუბრებში, სიმბოლოებში, რიტუალებსა და კულტურულ პრაქტიკებში აცოცხლებენ. სწორედ ამიტომ, დევნილობის გამოცდილება ხშირად სცდება იმ თაობას, რომელმაც კონფლიქტი უშუალოდ გადაიტანა, და მომდევნო თაობების იდენტობის ნაწილადაც იქცევა.

კოლექტიური მეხსიერების თეორია ამ პროცესის გასაგებად მნიშვნელოვან საფუძველს ქმნის. Halbwachs-ის (1992) მიხედვით, მეხსიერება ყოველთვის სოციალურ ჩარჩოებში ყალიბდება. ადამიანი წარსულს იხსენებს არა განცალკევებულად, არამედ ოჯახის, თემის, ეთნიკური ჯგუფისა თუ საზოგადოების ფარგლებში. Assmann-ის (2011) კულტურული მეხსიერების კონცეფცია ამ მიდგომას კიდევ უფრო აფართოებს და აჩვენებს, რომ საზოგადოებები წარსულს ინახავენ არა მხოლოდ თხრობით, არამედ სიმბოლოებით, საგნებით, ადგილების სახელებით, ფოტოებით, რიტუალებითა და განმეორებადი პრაქტიკებით.

იძულებით გადაადგილებულ პირთა შემთხვევაში კოლექტიური მეხსიერება განსაკუთრებულ როლს ასრულებს, რადგან დაკარგული ადგილი ხშირად აღარ არის მხოლოდ გეოგრაფიული სივრცე. იგი იქცევა ოჯახური ისტორიის, ტრავმული გამოცდილებისა და ჯგუფური კუთვნილების სიმბოლოდ. აფხაზეთი და ცხინვალის რეგიონი მეორე თაობის დევნილებისთვის ხშირად არსებობს არა პირადი გამოცდილების, არამედ გადმოცემული მეხსიერების სახით. მიუხედავად ამისა, ეს მეხსიერება რეალურად მოქმედებს მათ თვითიდენტიფიკაციაზე, ემოციურ კავშირსა და კუთვნილების განცდაზე.

ამ პროცესს უფრო ზუსტად ხსნის Hirsch-ის (2008) პოსტმეხსიერების კონცეფცია. პოსტმეხსიერება აღწერს მეორე თაობის კავშირს იმ ტრავმულ მოვლენებთან, რომლებიც მათ უშუალოდ არ განუცდიათ, მაგრამ იმდენად ძლიერად გადაეცათ ოჯახური ისტორიების, ფოტოების, ემოციური ატმოსფეროსა და ყოველდღიური კომუნიკაციის გზით, რომ საკუთარი გამოცდილების ნაწილად აღიქმება. ამგვარად, მეორე თაობა ხშირად ცხოვრობს ისეთი წარსულის გავლენით, რომელიც პირადად არ ახსოვს, მაგრამ ოჯახური და კოლექტიური მეხსიერების მეშვეობით მის იდენტობაში მკვიდრდება.

ამავე კონტექსტში აუცილებელია ადგილისადმი მიჯაჭვულობის განხილვაც. ადგილი მხოლოდ ფიზიკური სივრცე არ არის; იგი დაკავშირებულია ემოციებთან, ურთიერთობებთან, უსაფრთხოების განცდასთან და ცხოვრების უწყვეტობასთან. Lewicka-ს (2011) მიხედვით, ადგილი მნიშვნელობას იძენს მაშინ, როდესაც იგი

ადამიანის პირადი და სოციალური გამოცდილების ნაწილად იქცევა. დევნილობის შემთხვევაში კი ეს კავშირი განსაკუთრებულ ფორმას იღებს: ტერიტორია შესაძლოა ფიზიკურად მიუწვდომელი იყოს, მაგრამ ფსიქოლოგიურად და სიმბოლურად კვლავ აქტიურად არსებობდეს.

ამგვარად, დაკარგული სამშობლო დევნილთა ნარატივებში ხშირად იქცევა არა მხოლოდ წარსულის მოგონებად, არამედ იდენტობის საყრდენად. იგი აერთიანებს ტრავმას, მეხსიერებას, ოჯახურ ისტორიებს, დაბრუნების სურვილსა და ისტორიული უწყვეტობის განცდას. სწორედ ამ სივრცეში ჩანს, რომ კოლექტიური მეხსიერება და პოსტმეხსიერება მხოლოდ წარსულის შენარჩუნებას არ ემსახურება; ისინი აწმყოში ქმნის კუთვნილების განცდას და გავლენას ახდენს იმაზე, როგორ აღიქვამენ დევნილები საკუთარ ადგილს საზოგადოებაში.

კოლექტიური მეხსიერების (Halbwachs, 1992; Assmann, 2011), პოსტმეხსიერების (Hirsch, 2008) და ადგილისადმი მიჯაჭვულობის (Lewicka, 2011) თეორიები გვიჩვენებენ, როგორ შეიძლება შენარჩუნდეს დაკარგულ ტერიტორიასთან კავშირი მაშინაც კი, როდესაც ფიზიკური დაბრუნება შეუძლებელია. თუმცა თითოეული მათგანი უმთავრესად ცალკეულ პროცესზე ამახვილებს ყურადღებას. მიუხედავად იმისა, რომ ეს თეორიები მნიშვნელოვან ახსნას გვთავაზობენ მეხსიერების, თაობათაშორისი გადაცემისა და ადგილის ემოციური მნიშვნელობის შესახებ, ნაკლებად არის განმარტებული, როგორ ერთიანდება ეს პროცესები სოციალური ინტეგრაციისა და ფსიქოსოციალური ადაპტაციის გამოცდილებაში.

2.3. სოციალური ინტეგრაცია, სტიგმა და ფსიქოსოციალური რესურსები

იძულებითი გადაადგილების შემდეგ ადამიანისთვის ერთ-ერთ მთავარ გამოწვევას ახალი სოციალური გარემოსთან ადაპტაცია წარმოადგენს. თუმცა სოციალური ინტეგრაცია მხოლოდ საცხოვრებლის, დასაქმების ან განათლების ხელმისაწვდომობით არ განისაზღვრება. არანაკლებ მნიშვნელოვანია ის, რამდენად გრძნობს ადამიანი თავს საზოგადოების სრულფასოვან წევრად, რამდენად იღებს მას მასპინძელი საზოგადოება და რამდენად შეუძლია ახალი სოციალური კავშირების ჩამოყალიბება. სწორედ ამიტომ, თანამედროვე კვლევები სოციალურ ინტეგრაციას განიხილავს, როგორც მრავალგანზომილებიან პროცესს, რომელიც აერთიანებს როგორც ობიექტურ სოციალურ პირობებს, ისე ინდივიდის სუბიექტურ გამოცდილებას (Ager & Strang, 2008).

ამ პროცესზე მნიშვნელოვანი გავლენა აქვს სტიგმას. Goffman-ის (1963) კლასიკური მიდგომის მიხედვით, სტიგმა სოციალური პროცესია, რომლის დროსაც ინდივიდს ან ჯგუფს გარკვეული ნიშნის საფუძველზე მიეწერება ნეგატიური სოციალური მნიშვნელობა. იძულებით გადაადგილებულ პირთა შემთხვევაში სტიგმა შეიძლება გამოვლინდეს როგორც საზოგადოებაში გავრცელებული სტერეოტიპების, ისე თვითსტიგმის ფორმით. ასეთ პირობებში ადამიანი საკუთარი სტატუსის გამო შესაძლოა თავს გარიყულად ან არასრულფასოვან წევრად აღიქვამდეს, რაც ამცირებს საზოგადოებისადმი ნდობას, ზღუდავს სოციალურ აქტივობას და აფერხებს ინტეგრაციის პროცესს.

სტიგმასთან მჭიდროდ არის დაკავშირებული სოციალური დისტანციის კონცეფცია. იგი ასახავს, რამდენად მზად არიან საზოგადოების წევრები დაამყარონ სხვადასხვა ფორმის სოციალური ურთიერთობა კონკრეტული ჯგუფის წარმომადგენლებთან (Bogardus, 1925). მაღალი სოციალური დისტანცია მიუთითებს არა მხოლოდ ჯგუფთაშორის ურთიერთობების სირთულეზე, არამედ იმაზეც, რომ ფორმალური ინტეგრაციის მიუხედავად, ფსიქოლოგიური და სოციალური საზღვრები შესაძლოა კვლავ არსებობდეს. შესაბამისად, სოციალური ინტეგრაციის შეფასებისას მნიშვნელოვანია არა მხოლოდ თავად დევნილთა გამოცდილების, არამედ მასპინძელი საზოგადოების დამოკიდებულებების გათვალისწინებაც.

მეორე მხრივ, იძულებითი გადაადგილება მხოლოდ რისკფაქტორებთან არ არის დაკავშირებული. მრავალი კვლევა აჩვენებს, რომ სოციალური მხარდაჭერა, თვითეფექტურობა და ინდივიდის პიროვნული რესურსები მნიშვნელოვან დამცავ ფუნქციას ასრულებს ფსიქოსოციალური ადაპტაციის პროცესში. ოჯახის, მეგობრებისა და საზოგადოების მხარდაჭერა ამცირებს სტრესის გავლენას, აძლიერებს უსაფრთხოების განცდას და ხელს უწყობს სოციალური ურთიერთობების აღდგენას (Cohen & Wills, 1985). მსგავსად, Bandura-ს (1997) თვითეფექტურობის კონცეფციის მიხედვით, საკუთარი შესაძლებლობებისადმი რწმენა ზრდის ადამიანის უნარს, ეფექტიანად გაუმკლავდეს ცხოვრებისეულ სირთულეებს და ადაპტირდეს ახალ გარემოს.

ფსიქოსოციალური რესურსების მნიშვნელობა განსაკუთრებით ნათლად ვლინდება ცხოვრებით კმაყოფილების კვლევებში. Diener-ისა და კოლეგების (1985) მიხედვით, ცხოვრებით კმაყოფილება ადამიანის სუბიექტური კეთილდღეობის ერთ-ერთი ძირითადი კომპონენტია და ასახავს, როგორ აფასებს იგი საკუთარ ცხოვრებას მთლიანობაში. იძულებითი გადაადგილების პირობებში ცხოვრებით კმაყოფილება მხოლოდ მატერიალური პირობებით არ განისაზღვრება. მასზე გავლენას ახდენს სოციალური მხარდაჭერა, მიღებულობის განცდა, სტიგმის გამოცდილება, თვითეფექტურობა და საკუთარი მომავლის აღქმა.

ამრიგად, სოციალური ინტეგრაცია ვერ აიხსნება მხოლოდ სოციალური გარემოს მახასიათებლებით ან მხოლოდ ინდივიდუალური ფსიქოლოგიური ფაქტორებით. იგი ყალიბდება სტრუქტურულ, სოციალურ და ფსიქოლოგიურ პროცესებს შორის მუდმივი ურთიერთქმედების შედეგად. სწორედ ეს გარემოება აჩენს საჭიროებას ისეთი ინტეგრირებული თეორიული ჩარჩოსა, რომელიც ერთიანად ახსნის ტრავმის, მეხსიერების, იდენტობის, სოციალური ურთიერთობებისა და ფსიქოლოგიური რესურსების როლს იძულებით გადაადგილებულ პირთა გამოცდილებაში.

2.4. ტრანსტერიტორიული ტრავმული იდენტობის (TTI) კონცეფცია

ზემოთ განხილული თეორიები გვიჩვენებს, რომ იძულებითი გადაადგილება ერთდროულად ეხება იდენტობას, ტრავმას, მეხსიერებას, ადგილთან კავშირსა და სოციალური ინტეგრაციის პროცესს. თუმცა თითოეული მიდგომა ამ გამოცდილების მხოლოდ ერთ მხარეს უსვამს ხაზს. სოციალური იდენტობის თეორია კარგად ხსნის ჯგუფური კუთვნილების ფორმირებას, კოლექტიური ტრავმის თეორია — ისტორიული ძალადობისა და დანაკარგის ხანგრძლივ გავლენას, კოლექტიური მეხსიერებისა და

პოსტმეხსიერების კონცეფციები — წარსულის თაობათაშორის გადაცემას, ხოლო ადგილისადმი მიჯაჭვულობის თეორია — დაკარგული ტერიტორიის ემოციურ მნიშვნელობას. სოციალური ინტეგრაციისა და ფსიქოსოციალური რესურსების მიდგომები კი გვიჩვენებს, როგორ ცდილობს ადამიანი ახალ გარემოში ცხოვრების გაგრძელებას.

სწორედ ამ თეორიული ხაზების გადაკვეთაზე ჩნდება ტრანსტერიტორიული ტრავმული იდენტობის (Transterritorial Traumatic Identity – TTI) კონცეფციის მნიშვნელობა (Pirtskhalava, 2026). TTI იძულებით გადაადგილებას განიხილავს არა მხოლოდ როგორც ფიზიკურ გადაადგილებას ერთი სივრციდან მეორეში, არამედ როგორც ხანგრძლივ ფსიქოსოციალურ მდგომარეობას, რომელშიც ადამიანი შეიძლება ცხოვრობდეს ერთ ტერიტორიაზე, თუმცა მისი იდენტობის მნიშვნელოვანი ნაწილი კვლავ დაკავშირებული იყოს დაკარგულ ან მიუწვდომელ სამშობლოსთან.

ამ კონცეფციის მიხედვით, ტერიტორიის დაკარგვა არ ნიშნავს მასთან იდენტობით კავშირის დასრულებას. პირიქით, დაკარგული ადგილი აგრძელებს არსებობას ოჯახურ ნარატივებში, კოლექტიურ მეხსიერებაში, სიმბოლურ პრაქტიკებსა და ყოველდღიურ გამოცდილებაში. თუმცა ტრანსტერიტორიული ტრავმული იდენტობის (TTI) კონცეფცია ამ პროცესებს დამოუკიდებელ მოვლენებად არ განიხილავს. იგი აჩვენებს, რომ კოლექტიური ტრავმა, მეხსიერება, სიმბოლური კუთვნილება და სოციალური იდენტობა ურთიერთქმედებს და ერთობლივად აყალიბებს ისეთ იდენტობას, რომელიც ტერიტორიის ფიზიკური დაკარგვის მიუხედავად აგრძელებს არსებობას.

ტრანსტერიტორიული ტრავმული იდენტობის კონცეფცია განსაკუთრებულ მნიშვნელობას იძენს მეორე და მომდევნო თაობების გამოცდილების გააზრებისას. მიუხედავად იმისა, რომ მათ ხშირად არასოდეს უცხოვრიათ დაკარგულ ტერიტორიაზე, ოჯახური ნარატივების, პოსტმეხსიერებისა და კოლექტიური მეხსიერების საფუძველზე ეს ადგილი მათი იდენტობის ნაწილად იქცევა. TTI-ის მიხედვით, ამ პროცესის მნიშვნელობა მხოლოდ მეხსიერების გადაცემით არ შემოიფარგლება; იგი განმარტავს, როგორ გარდაიქმნება ეს მეხსიერება სოციალური ინტეგრაციის, კუთვნილებისა და თვითიდენტიფიკაციის აქტიურ კომპონენტად. ამ თვალსაზრისით, TTI არ ცვლის არსებულ თეორიებს და არც მათ ალტერნატივად არის წარმოდგენილი; იგი აერთიანებს სოციალური იდენტობის, კოლექტიური ტრავმის, კოლექტიური მეხსიერებისა და ადგილისადმი მიჯაჭვულობის თეორიულ პერსპექტივებს და განმარტავს იმ ფსიქოსოციალურ პროცესებს, რომლებიც თითოეული მათგანის დამოუკიდებლად გამოყენებით სრულად ვერ აიხსნება.

TTI-ის ფარგლებში ეს მიდგომა ერთდროულად შეიძლება იყოს როგორც ფსიქოლოგიური რესურსი, ისე მოწყვლადობის წყარო. იგი აძლიერებს ჯგუფურ კუთვნილებასა და ისტორიული უწყვეტობის განცდას, თუმცა შესაძლოა უკავშირდებოდეს არასრული კუთვნილების, სტიგმისა და სოციალური ინტეგრაციის სირთულეებს.

ამიტომ ტრანსტერიტორიული ტრავმული იდენტობის კონცეფცია სოციალური ინტეგრაციის უფრო ფართო გაგებას გვთავაზობს. იგი გვიჩვენებს, რომ ინტეგრაცია

მხოლოდ ახალ გარემოში დამკვიდრებას არ ნიშნავს. ინტეგრაცია ასევე გულისხმობს ტრავმულ და მეხსიერებით გამოცდილებასთან თანაცხოვრებას, რომელიც ინდივიდისა და ჯგუფის იდენტობაში განაგრძობს არსებობას. სწორედ ამიტომ, იძულებით გადაადგილებულ პირთა სოციალური ინტეგრაციის ანალიზისას აუცილებელია არა მხოლოდ სტრუქტურული პირობების, არამედ კოლექტიური ტრავმის, თაობათაშორისი მეხსიერების, სიმბოლური სამშობლოსა და ფსიქოსოციალური რესურსების გათვალისწინება.

კვლევაში TTI გამოიყენება როგორც ძირითადი თეორიული და ინტერპრეტაციული ჩარჩო. რაოდენობრივი ნაწილი აფასებს სოციალური მხარდაჭერის, სტიგმის, სოციალური დისტანციის, თვითფექტურობისა და ცხოვრებით კმაყოფილების ურთიერთკავშირებს, ხოლო თვისებრივი ნაწილი აჩვენებს, როგორ ნარჩუნდება დაკარგულ სამშობლოსთან კავშირი ოჯახური ნარატივების, თაობათაშორისი მეხსიერებისა და ტრანსგენერაციული ტრავმის მეშვეობით.

3. მეთოდოლოგია

3.1. კვლევის დიზაინი. კვლევა განხორციელდა შერეული კვლევის (mixed methods) კონვერგენტული დიზაინის გამოყენებით. რაოდენობრივი და თვისებრივი მონაცემები დამოუკიდებლად გაანალიზდა, ხოლო ინტეგრაცია განხორციელდა შედეგების ინტერპრეტაციის ეტაპზე. აღნიშნული მიდგომა შესაძლებლობას იძლეოდა იძულებით გადაადგილებულ პირთა სოციალური ინტეგრაციის როგორც გაზომვადი, ისე გამოცდილებითი ასპექტების ერთიანად გააზრებისათვის

3.2. მონაწილეები. კვლევაში მონაწილეობდა 248 რესპონდენტი, მათ შორის 92 საქართველოში მცხოვრები იძულებით გადაადგილებული პირი (IDPs). მონაწილეთა შერჩევა განხორციელდა მიზნობრივი შერჩევის პრინციპით. თვისებრივ ნაწილში ჩატარდა 10 სიღრმისეული ინტერვიუ იძულებით გადაადგილებულ პირებთან. მონაწილეები შეირჩნენ მიზნობრივი (purposive) შერჩევის პრინციპით, რათა წარმოდგენილი ყოფილიყო სხვადასხვა ასაკისა და თაობის დევნილთა გამოცდილება. კვლევა ჩატარდა ეთიკური სტანდარტების დაცვით; ყველა მონაწილემ წინასწარ გასცა ინფორმირებული თანხმობა.

3.3. კვლევის ინსტრუმენტები. რაოდენობრივ ნაწილში გამოყენებული იყო სოციალური მხარდაჭერის, სტიგმის, სოციალური დისტანციის, თვითფექტურობისა და ცხოვრებით კმაყოფილების სტანდარტიზებული სკალები. ყველა ინსტრუმენტმა აჩვენა მისაღები შიდა კონსისტენტობა (Cronbach's $\alpha > .70$). თვისებრივ ნაწილში მონაცემები შეგროვდა ნახევრად სტრუქტურირებული ინტერვიუს მეშვეობით, რომლის კითხვები ეფუძნებოდა კვლევის მიზანს და მოიცავდა კოლექტიური ტრავმის, თაობათაშორისი მეხსიერების, სიმბოლური სამშობლოს, სოციალური ინტეგრაციისა და იდენტობის საკითხებს.

3.4. მონაცემთა ანალიზი. რაოდენობრივი მონაცემები დამუშავდა IBM SPSS Statistics-ის პროგრამით. გამოყენებული იყო აღწერითი სტატისტიკა, Pearson-ის კორელაციური ანალიზი, დამოუკიდებელი შერჩევების t-ტესტი და ხაზოვანი რეგრესიული ანალიზი.

თვისებრივი მონაცემები გაანალიზდა Braun-ისა და Clarke-ის (2006) თემატური ანალიზის მიდგომის შესაბამისად.

4. შედეგები

4.1. რაოდენობრივი კვლევის შედეგები

რაოდენობრივ კვლევაში მონაწილეობდა 248 რესპონდენტი, მათ შორის 92 იძულებით გადაადგილებული პირი (37.1%) და 156 მასპინძელი საზოგადოების წარმომადგენელი (62.9%). მონაწილეთა ძირითადი დემოგრაფიული მახასიათებლები წარმოდგენილია ცხრილ 1-ში.

ცხრილი 1. რაოდენობრივი კვლევის მონაწილეთა დემოგრაფიული მახასიათებლები ($N = 248$)

მახასიათებელი	n	%
ჯგუფი		
იძულებით გადაადგილებული პირები (IDPs)	92	37.1
მასპინძელი საზოგადოების წარმომადგენლები	156	62.9
სქესი		
ქალი	206	83.1
კაცი	42	16.9
ასაკობრივი ჯგუფი		
18–24	28	11.3
25–34	103	41.5
35–44	37	14.9
45–54	31	12.5
55+	39	15.7
დევნილთა წარმოშობის რეგიონი ($n = 92$)		
აფხაზეთი	55	59.8
ცხინვალის რეგიონი	35	38.0
სხვა	2	2.2
ამჟამინდელ საცხოვრებელ ადგილზე ცხოვრების ხანგრძლივობა (მხოლოდ IDPs, $n = 92$)		
11 წელზე მეტი	73	79.3
11 წელზე ნაკლები	19	20.7

შენიშვნა. IDPs = იძულებით გადაადგილებული პირები.

აღწერითი სტატისტიკის მიხედვით, დევნილებს ჰქონდათ ცხოვრებით კმაყოფილების დაბალი საშუალო მაჩვენებელი. სოციალური მხარდაჭერისა და თვითეფექტურობის საშუალო მაჩვენებლები ჯგუფებს შორის მსგავსია, ხოლო სოციალური დისტანციის მაჩვენებელი განსხვავდებოდა (ცხრილი 2).

ცხრილი 2. იძულებით გადაადგილებულ პირთა და მასპინძელი საზოგადოების ფსიქოსოციალური მაჩვენებლების აღწერითი სტატისტიკა

ცვლადი	IDPs (n = 92) M (SD)	მასპინძელი საზოგადოება (n = 156) M (SD)
ცხოვრებით კმაყოფილება	12.67 (3.70)	14.63 (4.04)
სოციალური მხარდაჭერა	6.07(1.9)	6.1 (0.9)
თვითეფექტურობა	31,6 (6.2)	31,9 (5.2)
სოციალური დისტანცია	18.3 (6,1)	26.6 (6.2)

შენიშვნა. M = საშუალო მნიშვნელობა; SD = სტანდარტული გადახრა.

აღწერითი სტატისტიკის შედეგები (ცხრილი 2) აჩვენებს, რომ იძულებით გადაადგილებულ პირებს მასპინძელ საზოგადოებასთან შედარებით ცხოვრებით კმაყოფილების უფრო დაბალი საშუალო მაჩვენებელი ჰქონდათ. სოციალური მხარდაჭერისა და თვითეფექტურობის მიხედვით ჯგუფებს შორის მნიშვნელოვანი განსხვავება არ გამოვლენილა. სოციალური დისტანციის სკალაზე დაბალი ქულა მიუთითებს უფრო მაღალ სოციალურ დისტანციაზე; შესაბამისად, დევნილთა ჯგუფმა (M = 18.3) მასპინძელ საზოგადოებასთან (M = 26.6) შედარებით უფრო მაღალი სოციალური დისტანცია აჩვენა.

ცხრილი 3. სტიგმის ქვესკალების აღწერითი სტატისტიკა დევნილთა ჯგუფში (n = 92)

სტიგმის ქვესკალა	M	SD
შინაგანი სტიგმა	9.52	3.30
აღქმული საზოგადოებრივი სტიგმა	22.01	10.10
გამოცდილი სტიგმა	16.55	6.12
მოსალოდნელი სტიგმა	14.25	4.92

სტიგმის ქვესკალებს შორის ყველაზე მაღალი საშუალო მაჩვენებელი აღქმული საზოგადოებრივი სტიგმის კომპონენტში გამოვლინდა, ხოლო ყველაზე დაბალი — შინაგან სტიგმაში. ეს მიუთითებს, რომ დევნილთა ჯგუფში უფრო მეტად ფიქსირდება საზოგადოების მხრიდან შესაძლო ნეგატიური დამოკიდებულების აღქმა, ვიდრე საკუთარი სტატუსის შინაგანი გაუფასურება.

ცხრილი 4. სტიგმის ქვესკალების კავშირი სოციალურ მხარდაჭერასა და სოციალურ დისტანციასთან

ცვლადი	სოციალური მხარდაჭერა r	სოციალური დისტანცია r
შინაგანი სტიგმა	-.443**	.119
აღქმული საზოგადოებრივი სტიგმა	-.036	.268**
გამოცდილი სტიგმა	-.208*	.105
მოსალოდნელი სტიგმა	-.318**	-.044

შენიშვნა. * $p < .05$. ** $p < .01$.

კორელაციურმა ანალიზმა აჩვენა, რომ სოციალური მხარდაჭერა უარყოფითად უკავშირდებოდა შინაგან, გამოცდილი და მოსალოდნელი სტიგმის მაჩვენებლებს. სოციალურ დისტანციასთან სტატისტიკურად მნიშვნელოვანი კავშირი მხოლოდ აღქმულ საზოგადოებრივ სტიგმას ჰქონდა. საერთო სტიგმისა და სოციალური დისტანციის პირდაპირი კავშირი არ დადასტურდა ($r = .181$, $p = .085$).

Pearson-ის კორელაციურმა ანალიზმა აჩვენა, რომ მთლიან შერჩევაში სოციალური მხარდაჭერა დადებითად იყო დაკავშირებული თვითფექტურობასთან ($r = .400$, $p < .001$) და ცხოვრებით კმაყოფილებასთან ($r = .318$, $p < .001$). ასევე გამოვლინდა დადებითი კავშირი თვითფექტურობასა და ცხოვრებით კმაყოფილებას შორის ($r = .262$, $p < .001$).

ჯგუფებს შორის განსხვავებები. ჯგუფების მიხედვით ჩატარებულმა ანალიზმა აჩვენა, რომ აღნიშნული კავშირები დევნილთა ჯგუფში უფრო ძლიერი იყო. კერძოდ, სოციალური მხარდაჭერა მჭიდროდ უკავშირდებოდა როგორც თვითფექტურობას ($r = .607$, $p < .001$), ისე ცხოვრებით კმაყოფილებას ($r = .455$, $p < .001$), მაშინ როდესაც მასპინძელ საზოგადოებაში ეს კავშირები შედარებით სუსტი იყო.

დევნილთა ჯგუფში შინაგანი, მოსალოდნელი და გამოცდილი სტიგმა უარყოფითად იყო დაკავშირებული სოციალურ მხარდაჭერასთან, ხოლო აღქმული საზოგადოებრივი სტიგმა დადებითად უკავშირდებოდა სოციალურ დისტანციას ($r = .268$, $p = .010$). მთლიანობაში, მიღებული შედეგები მიუთითებს, რომ სტიგმის ცალკეული განზომილებები განსხვავებულ გავლენას ახდენს დევნილთა ფსიქოსოციალურ ადაპტაციაზე.

დამოუკიდებელი შერჩევების t -ტესტმა აჩვენა, რომ დევნილებს მასპინძელ საზოგადოებასთან შედარებით მნიშვნელოვნად დაბალი ცხოვრებით კმაყოფილება ჰქონდათ ($p < .001$). სოციალური მხარდაჭერისა და თვითფექტურობის მიხედვით ჯგუფებს შორის სტატისტიკურად მნიშვნელოვანი განსხვავება არ გამოვლენილა, ხოლო სოციალური დისტანციის მიხედვით განსხვავება სტატისტიკურად მნიშვნელოვანი იყო ($p = .037$).

რეგრესიულმა ანალიზმა აჩვენა, რომ აღქმული საზოგადოებრივი სტიგმა ცხოვრებით კმაყოფილების მნიშვნელოვანი პროგნოზული ფაქტორი არ არის. ამის საპირისპიროდ, სოციალური მხარდაჭერა მნიშვნელოვნად პროგნოზირებდა ცხოვრებით კმაყოფილებას

($\beta = .46$, $p < .001$) და ხსნიდა მისი ვარიაციის 21.2%-ს. შესაბამისად, მედიაციური ჰიპოთეზა არ დადასტურდა.

ეს შედეგები მიუთითებს, რომ სოციალური ინტეგრაცია მხოლოდ სტრუქტურული პირობებით არ განისაზღვრება. სოციალური მხარდაჭერა წარმოადგენს იმ ფსიქოსოციალურ რესურსს, რომელიც ტრავმის მიუხედავად აძლიერებს ადაპტაციას. შესაბამისად, მიღებული შედეგები შეიძლება განიმარტოს ტრანსტერიტორიული ტრავმული იდენტობის (TTI) კონცეფციის პერსპექტივიდან, რომლის მიხედვითაც სოციალური ინტეგრაცია ყალიბდება ტრავმის, მეხსიერებისა და ფსიქოსოციალური რესურსების ურთიერთქმედების შედეგად.

შედარებითი ანალიზი წარმოშობის რეგიონის მიხედვით

კვლევის ფარგლებში შედარდა აფხაზეთიდან ($N = 55$) და სამაჩაბლოდან ($N = 35$) იძულებით გადაადგილებული პირების მაჩვენებლები. დამოუკიდებელი შერჩევების t -ტესტის შედეგებმა აჩვენა, რომ თვითთვითგეტურობის, სოციალური მხარდაჭერის, სოციალური დისტანციისა და ცხოვრებით კმაყოფილების მიხედვით ჯგუფებს შორის სტატისტიკურად მნიშვნელოვანი განსხვავებები არ გამოვლენილა (ყველა $p > .05$).

თვითთვითგეტურობა. აფხაზეთიდან დევნილთა ჯგუფში თვითთვითგეტურობის საშუალო მაჩვენებელი იყო $M = 33.53$ ($SD = 4.26$), ხოლო სამაჩაბლოდან დევნილთა ჯგუფში – $M = 32.14$ ($SD = 3.93$). ჯგუფებს შორის განსხვავება სტატისტიკურად მნიშვნელოვანი არ იყო, $t(88) = 1.55$, $p = .125$.

სოციალური მხარდაჭერა და სოციალური დისტანცია. სოციალური მხარდაჭერის ($t(88) = -0.64$, $p = .524$) და სოციალური დისტანციის ($t(88) = 1.27$, $p = .208$) მიხედვითაც ჯგუფებს შორის სტატისტიკურად მნიშვნელოვანი განსხვავებები არ გამოვლენილა.

ცხოვრებით კმაყოფილება. აფხაზეთიდან დევნილთა ჯგუფის საშუალო მაჩვენებელი იყო $M = 16.71$ ($SD = 4.44$), ხოლო სამაჩაბლოდან დევნილთა ჯგუფის – $M = 17.83$ ($SD = 3.71$). განსხვავება სტატისტიკურად მნიშვნელოვანი არ იყო, $t(88) = -1.24$, $p = .218$.

მთლიანი სტიგმა. მთლიანი სტიგმის მაჩვენებლის შედარებისას გამოვლინდა სტატისტიკურად მნიშვნელოვანი განსხვავება, $t(82.81) = 2.65$, $p = .010$. აფხაზეთიდან დევნილთა ჯგუფში სტიგმის საშუალო მაჩვენებელი ($M = 66.80$, $SD = 22.05$) უფრო მაღალი იყო, ვიდრე სამაჩაბლოდან დევნილთა ჯგუფში ($M = 56.06$, $SD = 15.34$).

მე-5 ცხრილში წარმოდგენილია ძირითადი ფსიქოსოციალური მაჩვენებლების საშუალო მნიშვნელობები, სტანდარტული გადახრები და ჯგუფთაშორისი შედარების შედეგები წარმოშობის რეგიონის მიხედვით.

ცხრილი 5. ძირითადი ფსიქოსოციალური მაჩვენებლების შედარება დევნილთა წარმოშობის რეგიონის მიხედვით

მაჩვენებელი ცვლადი	/	წარმოშობის ადგილი	N	M	SD	t	df	p
-----------------------	---	----------------------	---	---	----	---	----	---

ცხოვრებით კმაყოფილება	აფხაზეთი	55	16.71	4.44	-1.24	88	.218
	სამაჩაბლო	35	17.83	3.71			
თვითფექტურობა	აფხაზეთი	55	33.53	4.26	1.55	88	.125
	სამაჩაბლო	35	32.14	3.93			
სოციალური მხარდაჭერა	აფხაზეთი	55	5.92	1.00	-0.64	88	.524
	სამაჩაბლო	35	6.04	0.63			
სოციალური დისტანცია	აფხაზეთი	55	4.13	0.82	1.27	88	.208
	სამაჩაბლო	35	3.88	1.07			
მთლიანი სტიგმა	აფხაზეთი	51	66.80	22.05	2.65	82.8	.010
	სამაჩაბლო	34	56.06	15.34			

შენიშვნა: სტიგმის სკალაზე მონაწილეთა განსხვავებული რაოდენობა გამოწვეულია გამოტოვებული მონაცემებით (Missing Values).

4.2. თვისებრივი კვლევის შედეგები

თემატური ანალიზის შედეგად გამოიკვეთა ხუთი ძირითადი თემა, რომლებიც იძულებით გადაადგილებულ პირთა გამოცდილების ურთიერთდაკავშირებულ განზომილებებს ასახავს: ტრანსტერიტორიული იდენტობის ფორმირება; დაკარგული ადგილის წარმოდგენა და სიმბოლური სამშობლო; ტრანსგენერაციული ტრავმა; ოჯახური მეხსიერებიდან პირად გამოცდილებამდე; ოჯახური ნარატივები, კოლექტიური მეხსიერება და იდენტობის გადაცემა; დევნილის სტატუსი, სტიგმა და სოციალური კუთვნილება; ტრანსტერიტორიული ტრავმული იდენტობა როგორც ყოველდღიური სოციალური გამოცდილება.

4.2.1. ტრანსტერიტორიული იდენტობის ფორმირება: დაკარგული ადგილის წარმოდგენა და სიმბოლური სამშობლო

თემატურმა ანალიზმა აჩვენა, რომ მონაწილეთა გამოცდილებაში აფხაზეთი და ცხინვალის რეგიონი მხოლოდ გეოგრაფიულ სივრცეს აღარ წარმოადგენს. მიუხედავად იმისა, რომ განსაკუთრებით მეორე თაობის წარმომადგენლებს ამ ტერიტორიებზე არასოდეს უცხოვრიათ, ისინი მათ საკუთარ წარმომადგენლებს, ოჯახურ ისტორიასა და პირად იდენტობასთან აკავშირებენ. ამგვარად, ტერიტორიული კუთვნილება არ ეფუძნება პირად გამოცდილებას; იგი ყალიბდება ოჯახური ნარატივების, კოლექტიური მეხსიერების, ვიზუალური მასალებისა და კულტურული პრაქტიკების მეშვეობით.

მონაწილეები აღნიშნავენ:

„ხანდახან მგონია, რომ დაბადებითაც იქ დავიბადე.“ (ქალი, 27 წლის, აფხაზეთიდან)

“ჩემს ოჯახში ინახება ნახატები, რომლებზეც აფხაზეთის პეიზაჟებია აღბეჭდილი. ამ ნახატების საშუალებით ბავშვობიდანვე მაქვს სენტიმენტი იმ ადგილის მიმართ, სადაც არასდროს მიცხოვრია”. (ქალი, 26 წლის, აფხაზეთიდან)

ეს ციტარები აჩვენებს, რომ ტერიტორიისადმი კუთვნილების განცდა შეიძლება ჩამოყალიბდეს მაშინაც, როდესაც ადამიანს ამ ადგილას არასოდეს უცხოვრია. მონაწილისთვის წარმოშობის ადგილი პირადი გამოცდილებით კი არ განისაზღვრება, არამედ ოჯახური ნარატივებისა და კოლექტიური მეხსიერების საფუძველზე ყალიბდება.

მსგავსი გამოცდილება სხვა რესპონდენტებმაც აღწერეს.

„სოციალურ ქსელებში ხშირად ვეძებ ფოტოებს...“ „საოჯახო ალბომებს ხშირად ვათვალიერებ...“ „ბავშვობაში მეგონა იქ მეც ვიცხოვრე.“ (ქალი, 27 წლის, აფხაზეთიდან)

ისინი საუბრობდნენ, რომ სოციალურ ქსელებში ეძებენ აფხაზეთთან დაკავშირებულ ფოტოებსა და ვიდეოებს, ათვალიერებენ საოჯახო ალბომებს და ოჯახში შემონახულ სიმბოლურ ნივთებს, რის მეშვეობითაც დაკარგულ ადგილთან ემოციურ კავშირს ინარჩუნებენ.

„ხშირად ვკვდები და ვფიქრობ... ეს ყველაფერი რომ არ მომხდარიყო, ახლა სოხუმში, ჩვენს დიდ სახლში ვიცხოვრებდი.“ (ქალი, 27 წლის, აფხაზეთიდან)

„როცა მძინავს, ხშირად სიზმარში ვხედავ, ვითომ ჩემს სოფელში ვარ.“ (კაცი, 54 წლის, აფხაზეთიდან)

მიღებული მონაცემები მიუთითებს, რომ დაკარგული ტერიტორია მონაწილეთათვის მხოლოდ წარსულში არსებული საცხოვრებელი ადგილი აღარ არის. იგი სიმბოლურ სამშობლოდ გარდაიქმნება, რომელიც აერთიანებს ოჯახურ ისტორიას, კოლექტიურ მეხსიერებასა და კუთვნილების განცდას და მნიშვნელობას ინარჩუნებს მაშინაც, როდესაც მასთან ფიზიკური კავშირი დიდი ხნის წინ შეწყდა. ეს მიგნება ნაწილობრივ შეესაბამება ადგილისადმი მიჯაჭვულობის (place attachment) თეორიას, რომლის მიხედვითაც ადგილი ადამიანისთვის ემოციური და სოციალური მნიშვნელობის მატარებელია (Lewicka, 2011). თუმცა მონაწილეთა გამოცდილება აჩვენებს, რომ ასეთი კავშირი შეიძლება ჩამოყალიბდეს არა მხოლოდ პირადი გამოცდილების, არამედ თაობათაშორისი მეხსიერებისა და ოჯახური ნარატივების საფუძველზეც, რაც ადგილისადმი მიჯაჭვულობის კლასიკურ ინტერპრეტაციას აფართოებს.

მიღებული მიგნებები ემპირიულად მხარს უჭერს ტრანსტერიტორიული ტრავმული იდენტობის (TTI) კონცეფციას და აჩვენებს, რომ ტერიტორიის ფიზიკური დაკარგვა არ წყვეტს მასთან იდენტობით კავშირს. მონაწილეთა გამოცდილებაში ეს კავშირი ოჯახური მეხსიერებისა და სიმბოლური პრაქტიკების საშუალებით ნარჩუნდება, რის შედეგადაც დაკარგული ტერიტორია მხოლოდ წარსულის მოგონებად კი არ რჩება, არამედ აწმყოშიც მნიშვნელოვან სოციალურ და ფსიქოლოგიურ მნიშვნელობას ინარჩუნებს. სიმბოლური სამშობლო მონაწილეობს აწმყოში თვითიდენტიფიკაციის

პროცესში და განსაზღვრავს, როგორ ესმით საკუთარ თავსა და საკუთარ კუთვნილებას. სწორედ ამ თვალსაზრისით TTI აფართოებს place attachment-ის კლასიკურ გაგებას, რადგან ტერიტორიული კავშირი შეიძლება შენარჩუნდეს თაობათაშორისი მეხსიერების საფუძველზეც.

4.2.2. ტრანსგენერაციული ტრავმა: ოჯახური მეხსიერებიდან პირად გამოცდილებამდე
ინტერვიუების ანალიზმა აჩვენა, რომ იძულებითი გადაადგილების ტრავმა მონაწილეთა გამოცდილებაში დასრულებულ ისტორიულ მოვლენად არ აღიქმება. მიუხედავად იმისა, რომ მეორე თაობის წარმომადგენლებს ომი და იძულებითი გადაადგილება უშუალოდ არ განუცდიათ, მათი მონათხრობი ცხადყოფს, რომ ეს გამოცდილება ოჯახური ურთიერთობების, ყოველდღიური კომუნიკაციისა და ემოციური ატმოსფეროს საშუალებით მათ ცხოვრებაშიც მნიშვნელოვან ადგილს იკავებს. ამგვარად, ტრავმა გადაეცემა არა მხოლოდ როგორც ისტორიული ფაქტი, არამედ როგორც განცდა, რომელიც გავლენას ახდენს თვითაღქმასა და სამყაროს აღქმაზე. ერთ-ერთმა მონაწილემ აღნიშნა:

„ბავშვობაში ვერ ვხვდებოდი, რატომ ტიროდა დედა ყოველ ჯერზე, როცა აფხაზეთზე ლაპარაკობდა, მერე მივხვდი რომ დედა ჩემი ასაკის იყო, როცა იქიდან წამოსვლა მოუწია, 3 წლის ბავშვით ხელში, ეს მხოლოდ სახლის მონატრება არ იყო“ (ქალი, 27 წლის, აფხაზეთიდან)

ეს ციტატა ნათლად აჩვენებს, რომ ტრავმის გადაცემა ყოველთვის პირდაპირი თხრობით არ ხდება. ბავშვი ჯერ ემოციურ რეაქციებს აღიქვამს, შემდეგ კი ამ რეაქციებს კონკრეტულ ისტორიულ მოვლენებთან აკავშირებს. შესაბამისად, ტრავმული გამოცდილება ოჯახში ხშირად ემოციური კომუნიკაციის ფორმით არსებობს, ვიდრე დასრულებული ისტორიის სახით.

„შვილებს დიდად არ ვუყვები, ფაქტების დონეზე იციან ყველაფერი, მაგრამ მათ ხასიათში მგონია არის ეს ჩვენი გამოცდილება...“ (56 წლის კაცი აფხაზეთიდან)

მსგავსი გამოცდილება სხვა რესპონდენტებმაც აღწერეს. მათი მონათხრობიდან ჩანს, რომ ოჯახში ხშირად არსებობდა თემები, რომლებზეც ღიად საუბრობდნენ, მაგრამ ასევე იყო ეპიზოდები, როდესაც უფროსი თაობა დუმილს ამჯობინებდა. მიუხედავად ამისა, სწორედ ეს დუმილი, შეწყვეტილი საუბრები და ძლიერი ემოციური რეაქციები ქმნიდა განცდას, რომ ოჯახს ჰქონდა ისეთი წარსული, რომელიც დღემდე განსაზღვრავდა მის ყოველდღიურ ცხოვრებას.

„2008 წლის ომის დროს პირველად გავიაზრე, რა შიში გამოიარეს ჩემებმა.“ (ქალი, 27 წლის, აფხაზეთიდან)

ზოგიერთი მონაწილისთვის ეს გამოცდილება ბავშვობიდანვე იქცა საკუთარი ოჯახის ისტორიისა და პირადი იდენტობის ნაწილად:

“მშობლებს ყოველვის ვეკითხებოდი მათი ისტორიის შესახებ, მშობლების ისტორიებმა ჩემს მომავალ გადაწყვეტილებებსა და იდენტობაზე გავლენა მოახდინა” (ქალი, 26 წლის, აფხაზეთიდან)

აღსანიშნავია, რომ ტრავმის გადაცემა მხოლოდ უარყოფით ემოციებთან არ ასოცირდებოდა. არაერთი რესპონდენტი აღნიშნავდა, რომ სწორედ ოჯახის ისტორიებმა ჩამოუყალიბა პასუხისმგებლობის, გამძლეობისა და ისტორიული მეხსიერების შენარჩუნების განცდა. ამგვარად, ტრანსგენერაციული ტრავმა მონაწილეთა გამოცდილებაში ერთდროულად მოიცავს როგორც დანაკარგის, ისე გამძლეობის კომპონენტებს.

„ჩემს მომავალ შვილებს ყველაფერს მოვუყვები... მაგრამ ქვეცნობიერად მაინც გადადის ეს ემოციური ტვირთი.“ (ქალი, 22 წლის, აფხაზეთიდან)

ეს ნარატივი განსაკუთრებით ნათლად აჩვენებს, რომ რესპონდენტებიც თავად აცნობიერებენ ტრავმის თაობათაშორის გადაცემის პროცესს.

მიღებული შედეგები თანხვედრაშია კოლექტიური ტრავმისა და პოსტმეხსიერების თეორიებთან. Alexander-ის (2004) მიხედვით, ტრავმა სოციალური მნიშვნელობის მქონე გამოცდილებაა, რომელიც ჯგუფურ მეხსიერებაში ნარჩუნდება, ხოლო Hirsch-ის (2008) პოსტმეხსიერების კონცეფცია გვიჩვენებს, რომ მეორე თაობა ხშირად ითვისებს იმ წარსულს, რომელიც თავად არ განუცდია. თუმცა რესპონდენტთა ნარატივები აჩვენებს, რომ ეს პროცესი მხოლოდ წარსულის გახსენებით არ შემოიფარგლება. ტრავმა ყოველდღიურ ურთიერთობებში, ემოციურ რეაქციებსა და ოჯახურ პრაქტიკებში განაგრძობს არსებობას.

მონაწილეთა ნარატივები აჩვენებს, რომ ტრავმის თაობათაშორისი გადაცემა მხოლოდ ისტორიული გამოცდილების შენარჩუნებას არ ემსახურება. ოჯახური მეხსიერების საშუალებით იგი გავლენას ახდენს მომდევნო თაობების იდენტობის ფორმირებასა და დაკარგულ ტერიტორიასთან კავშირის შენარჩუნებაზე. TTI-ის მიხედვით, ტრავმა არ მოქმედებს იზოლირებულად; იგი ურთიერთქმედებს ოჯახურ მეხსიერებასთან, სიმბოლურ კუთვნილებასა და სოციალური ინტეგრაციის პროცესებთან. სწორედ ამ ურთიერთქმედების შედეგად იქმნება ისეთი იდენტობა, რომელიც ტრავმულ გამოცდილებას მომავალ თაობებშიც ინარჩუნებს.

ეს შედეგები აჩვენებს, რომ ტრავმის თაობათაშორისი გადაცემა მხოლოდ წარსულის შენარჩუნებას არ ემსახურება; იგი აქტიურად განსაზღვრავს მომდევნო თაობების კუთვნილების განცდას, სოციალური ურთიერთობების აღქმასა და თვითიდენტიფიკაციის პროცესს.

4.2.3. ოჯახური ნარატივები, კოლექტიური მეხსიერება და იდენტობის გადაცემა

ინტერვიუების ანალიზმა აჩვენა, რომ ოჯახი მონაწილეთა გამოცდილებაში მხოლოდ ტრავმული წარსულის შესახებ ინფორმაციის გადაცემის სივრცე არ არის. იგი წარმოადგენს იმ ძირითად გარემოს, სადაც ყალიბდება წარმოდგენები წარმოშობაზე, დაკარგულ სახლზე, ჯგუფურ კუთვნილებასა და ისტორიულ უწყვეტობაზე. ოჯახურ

საუბრებში აფხაზეთი და ცხინვალის რეგიონი ჩნდება არა როგორც შორეული ან აბსტრაქტული ადგილი, არამედ როგორც „ჩვენი სახლი“, „ჩვენი სოფელი“, „ჩვენი ქალაქი“ — სივრცე, რომელიც ოჯახური მეხსიერების საშუალებით ყოველდღიურ ცხოვრებაში აგრძელებს არსებობას.

ერთ-ერთმა მონაწილემ აღნიშნა:

„ჩვენს სახლში აფხაზეთზე თითქმის ყოველდღე საუბრობდნენ. ბავშვობიდან ვიცოდი ქუჩების სახელები, მეზობლები, ზღვა...თითქოს მეც იქ ვიყავი, მიუხედავად იმისა, რომ არასდროს მინახავს.“ (ქალი, 27 წლის, აფხაზეთიდან)

ეს ციტატა კარგად აჩვენებს, რომ ოჯახური ნარატივები შეიძლება იქცეს იმგვარ გამოცდილებად, რომელიც პირად მოგონებას ენაცვლება. მონაწილეს თავად არ უნახავს ის სივრცე, რომელზეც საუბრობს, თუმცა ოჯახური ისტორიების განმეორებამ მასში შექმნა ისეთი განცდა, თითქოს ამ ადგილთან უშუალო ბიოგრაფიული კავშირი ჰქონდა. ამ თვალსაზრისით, მეხსიერება აღარ არის მხოლოდ ინდივიდუალური უნარი; იგი ოჯახური კომუნიკაციის, ყოველდღიური საუბრისა და ემოციური გაზიარების შედეგად ყალიბდება.

ოჯახური ნარატივების მნიშვნელობა განსაკუთრებით მკაფიოდ ჩანს მაშინ, როდესაც მონაწილეები აღწერენ არა მხოლოდ მონაყოლს, არამედ სახლში დაცულ სიმბოლურ საგნებსაც. ფოტოები, ძველი დოკუმენტები, წერილები, გასაღებები ან სხვა სამახსოვრო ნივთები ხშირად გვევლინება წარსულთან კავშირის მატერიალურ ნიშნად. ერთ-ერთმა რესპონდენტმა გაიხსენა:

„რაც ვიცი, ყველაფერი დედაჩემისგან ვიცი.“ (ქალი, 23 წლის, აფხაზეთიდან)

„მთელი ბავშვობა ამ ნახატებს რომ უყურებ, გეჩნება სენტიმენტი.“ (ქალი, 27 წლის, აფხაზეთიდან)

„რაც მაინტერესებს, ყველაფერს ვეკითხები და ყველაფერი ვიცი სოხუმზე.“ (ქალი, 26 წლის, აფხაზეთიდან)

ამგვარი ობიექტები მხოლოდ ნივთები არ არის. ისინი ოჯახისთვის დაკარგული სახლის, იძულებითი გადაადგილებისა და დაბრუნების მოლოდინის სიმბოლოებად იქცევა. მათ საშუალებით წარსული ხდება ხელშესახები, ხოლო დაკარგული ადგილი — ყოველდღიური მეხსიერების ნაწილი. ასეთ შემთხვევებში მეხსიერება ინახება არა მხოლოდ სიტყვებში, არამედ საგნებში, ჟესტებში, დუმილში და იმ ემოციურ მნიშვნელობებში, რომლებსაც ოჯახი ამ საგნებს ანიჭებს.

მონაწილეთა გამოცდილება ასევე აჩვენებს, რომ მეხსიერების გადაცემა ყოველთვის ღია თხრობით არ მიმდინარეობს. ზოგიერთ ოჯახში უფროსი თაობა ერიდებოდა ომის დეტალებზე საუბარს, თუმცა ეს დუმილი თავად იქცეოდა მეხსიერების ფორმად. ერთ-ერთმა მონაწილემ აღნიშნა:

„...ცდილობ ხშირად არ ვესაუბრო, რადგან ვიცი რომ უახლდებათ ეს ტრავმები და საკმაოდ ემოციურები ხდებიან, თუმცა რაც მაინტერესებს ყველაფერს ვეკითხები და მე ყველაფერი ვიცი სოხუმზე, ჩემს სამშობლოდ მივიჩნევ...” (ქალი, 26 წლის, აფხაზეთიდან)

ეს ნარატივი განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია, რადგან აჩვენებს, რომ კოლექტიური მეხსიერება არა მხოლოდ ნათქვამით, არამედ უთქმელითაც გადაეცემა. დუმილი, აკრძალული თემები და ემოციური რეაქციები ოჯახში ქმნის იმ ფონს, რომლის მემკვიდრეობითაც ახალგაზრდა თაობა აცნობიერებს წარსულის სიმძიმეს. აქ მეხსიერება არა მხოლოდ ინფორმაციის გადაცემაა, არამედ ემოციური და სოციალური გამოცდილების გაზიარებაა.

მიღებული შედეგები თანხვედრაშია კოლექტიური მეხსიერების თეორიებთან, რომელთა მიხედვითაც წარსული ინახება სოციალურ ურთიერთობებში, კულტურულ პრაქტიკებსა და ყოველდღიურ კომუნიკაციაში (Assmann, 2011; Halbwachs, 1992). თუმცა მონაწილეთა ნარატივები აჩვენებს, რომ ოჯახური მეხსიერება მხოლოდ წარსულის შენარჩუნებას არ ემსახურება. იგი ქმნის იდენტობას, რომელიც ტერიტორიის ფიზიკური დაკარგვის მიუხედავად აგრძელებს არსებობას.

მიღებული მიგნებები ემთხვევა ტრანსტერიტორიული ტრავმული იდენტობის (TTI) კონცეფციის ძირითად დებულებას და აჩვენებს, რომ ოჯახური ნარატივები, სიმბოლური საგნები, დუმილი და ყოველდღიური კომუნიკაცია დაკარგულ ტერიტორიასთან კავშირის თაობათაშორის შენარჩუნების მნიშვნელოვანი მექანიზმებია. განსაკუთრებით საინტერესოა, რომ მეორე თაობის მონაწილეებიც ინარჩუნებდნენ ძლიერ სიმბოლურ კავშირს აფხაზეთსა და ცხინვალის რეგიონთან, მიუხედავად იმისა, რომ ამ ტერიტორიებზე არასოდეს უცხოვრიათ. ეს შედეგი ადასტურებს, რომ ტერიტორიული კუთვნილება შეიძლება ჩამოყალიბდეს არა მხოლოდ პირადი გამოცდილების, არამედ თაობათაშორისი მეხსიერებისა და ოჯახური ნარატივების საფუძველზე. ოჯახური ნარატივები მხოლოდ მეხსიერების გადაცემას არ ემსახურება; ისინი ყოველდღიურად აღადგენს იმ სიმბოლურ სივრცეს, სადაც იდენტობა ხელახლა ყალიბდება. ამგვარად, ოჯახი TTI-ის ფარგლებში მოქმედებს როგორც ტრანსტერიტორიული იდენტობის რეპროდუქციის მთავარი სოციალური მექანიზმი.

ოჯახი TTI-ის ფარგლებში მოქმედებს არა მხოლოდ მეხსიერების მატარებლად, არამედ იმ სოციალურ სივრცედ, სადაც ტრანსტერიტორიული იდენტობა ყოველდღიურად ხელახლა კონსტრუირდება.

4.2.4. დევნილის სტატუსი, სტიგმა და სოციალური კუთვნილება

ინტერვიუების ანალიზმა აჩვენა, რომ დევნილის სტატუსი მონაწილეთა გამოცდილებაში მხოლოდ სამართლებრივ ან ადმინისტრაციულ კატეგორიას არ წარმოადგენს. იგი სოციალური მნიშვნელობის მქონე იდენტობით ნიშნავს, რომელიც სხვადასხვა ეტაპზე განსხვავებულად აღიქმება. ერთი მხრივ, ეს სტატუსი დაკავშირებულია საერთო ისტორიასთან, კოლექტიურ მეხსიერებასთან და ოჯახურ

გამოცდილებასთან; მეორე მხრივ, გარკვეულ სოციალურ სიტუაციებში იგი შეიძლება იქცეს განსხვავებულობის, უხერხულობის ან სტიგმის წყაროდ.

მონაწილეთა ნაწილი აღნიშნავდა, რომ საკუთარი „განსხვავებულობა“ პირველად სკოლაში ან თანატოლებთან ურთიერთობისას გააცნობიერა. მათთვის დევნილის სტატუსი ყოველთვის ღია დისკრიმინაციასთან არ იყო დაკავშირებული. უფრო ხშირად იგი ვლინდებოდა კითხვებში, გაოცებაში ან ისეთ დამოკიდებულებებში, რომლებიც მათ თითქოს ცალკე ჯგუფად გამოყოფდა.

ერთ-ერთმა მონაწილემ აღნიშნა: „ერთხელ ჩემი დის კლასელს, ადგილობრივს, ცუდი ნიშანი მიუღია და იმ ბავშვის ბებიას უთქვამს საყვედურით შვილიშვილისთვის: „ეს დევნილი ბავშვი ასე კარგად რომ სწავლობს, ყველაფერს ასწრებს და შენ, თბილისელ ბავშვს, რა გჭირსო“. (ქალი, 27 წლის, აფხაზეთიდან)

ეს ფრაზა აჩვენებს, რომ სტიგმა ყოველთვის პირდაპირი უარყოფის ფორმით არ ვლინდება. ზოგჯერ საკმარისია სტატუსის მუდმივი ხაზგასმა, რათა ადამიანს გაუჩნდეს განცდა, რომ იგი სრულად არ ეკუთვნის იმ სოციალურ გარემოს, სადაც ცხოვრობს. ასეთ შემთხვევაში დევნილის სტატუსი სოციალური კატეგორიიდან გადაიქცევა იარლიყად, რომელიც გავლენას ახდენს თვითაღქმასა და სოციალურ ურთიერთობებზე.

რამდენიმე მონაწილემ აღნიშნა, რომ გარკვეულ ასაკში ცდილობდა საკუთარ დევნილობაზე ნაკლებად ესაუბრა. ეს არ ნიშნავდა წარმოშობის უარყოფას; უფრო მეტად გამოხატავდა სურვილს, რომ ისინი სხვებს პირველ რიგში ჩვეულებრივ ადამიანებად და მოქალაქეებად აღექვათ და არა მხოლოდ დევნილებად. ერთ-ერთი რესპონდენტის სიტყვებით:

„...სტატუსი არასდროს დამიმაღლავს, თუმცა გაცნობისას პირდაპირ არ ვამბობ ხოლმე, რომ დევნილი ვარ - არ მიყვარს იარლიყები და ადამიანებს რომ ტონი ეცვლებათ საუბრის დროს - თითქოს ვეცოდები“ (ქალი, 26 წლის, აფხაზეთიდან)

ეს ნარატივი კარგად ასახავს იმ დამაბულობას, რომელიც სოციალური იარლიყისა და პირადი იდენტობის ურთიერთმიმართებაში ჩნდება. მონაწილე არ უარყოფს საკუთარ ისტორიას, თუმცა ცდილობს, დევნილის სტატუსმა სრულად არ განსაზღვროს მისი სოციალური აღქმა.

„იმ მომენტში თავი საშინლად დამნაშავედ, შერცხვენილად ვიგრძენი, თითქოს რამე დანაშაული ჩავიდინე.“ (26 წლის ქალი, აფხაზეთიდან)

„სკოლაში მესამე კლასამდე ვისწავლე და იქაც საშინელ დისკრიმინაციას ვაწყდებოდი.“ (22 წლის ქალი, აფხაზეთიდან)

„დევნილობას ჩემი იდენტობის განუყოფელ ნაწილად მივიჩნევ.“ (27 წლის ქალი, აფხაზეთიდან)

მონაწილეთა ნარატივები აჩვენებს, რომ ოჯახი მხოლოდ ინფორმაციის გადაცემის სივრცე კი არა, იდენტობის ყოველდღიური რეპროდუქციის მექანიზმიც არის.

ამავე დროს, ინტერვიუები აჩვენებს, რომ დევნილის სტატუსის მნიშვნელობა დროთა განმავლობაში იცვლება. რამდენიმე მონაწილემ აღნიშნა, რომ ასაკის მატებასთან ერთად ეს სტატუსი უხერხულობის წყაროდან ოჯახის ისტორიის, გამძლეობისა და კოლექტიური გამოცდილების ნაწილად გარდაიქმნა. ერთ-ერთმა რესპონდენტმა თქვა:

„ადრე მრცხვენოდა ამ სიტყვის. ახლა პირიქით, მგონია, რომ ეს ჩვენი ოჯახის ისტორიის ნაწილია და ამის დამალვა აღარ მინდა“ (26 წლის ქალი, აფხაზეთიდან)

ეს ცვლილება მიუთითებს, რომ სოციალური იდენტობა სტატიკური არ არის. იგი იცვლება პირადი გამოცდილების, თვითრეფლექსიის, ოჯახური ნარატივებისა და სოციალური გარემოს გავლენით. მონაწილეთა შემთხვევაში დევნილის სტატუსი ზოგჯერ სტიგმატიზებული იარლიყიდან კოლექტიური მეხსიერებისა და ისტორიული უწყვეტობის ნიშნად გარდაიქმნება.

ეს ცვლილება მიუთითებს, რომ სტიგმის გამოცდილება დროთა განმავლობაში შეიძლება ტრანსფორმირდეს. მონაწილეთა ნარატივები აჩვენებს, რომ დევნილის სტატუსი თავდაპირველად აღიქმება როგორც სოციალური იარლიყი, თუმცა მოგვიანებით იგი შეიძლება კოლექტიური ისტორიისა და ჯგუფური კუთვნილების პოზიტიურ ნიშნად გადაიქცეს. შესაბამისად, სოციალური იდენტობა დინამიკური პროცესია და დამოკიდებულია როგორც პირად, ისე სოციალურ გამოცდილებაზე.

ამ თვალსაზრისით, მიღებული მონაცემები სრულად ვერ აიხსნება მხოლოდ სტიგმის კლასიკური თეორიით. Goffman-ის (1963) მიდგომა კარგად ხსნის, როგორ შეიძლება სოციალური ნიშანი იქცეს მარგინალიზაციის საფუძვლად, თუმცა მონაწილეთა გამოცდილება აჩვენებს, რომ დევნილის სტატუსს ორმაგი ბუნება აქვს. იგი შეიძლება იყოს სოციალური დისტანციისა და უხერხულობის წყარო, მაგრამ ასევე შეიძლება იქცეს კოლექტიური იდენტობის, გამძლეობისა და მეხსიერების მატარებელ ნიშნად.

მიღებული მიგნებები აჩვენებს, რომ დევნილის სტატუსი მონაწილეთა გამოცდილებაში ერთმნიშვნელოვანი მნიშვნელობის მატარებელი არ არის. იგი, ერთი მხრივ, შეიძლება უკავშირდებოდეს სტიგმასა და მოწყვლადობის განცდას, ხოლო, მეორე მხრივ, ოჯახური ისტორიის, კოლექტიური მეხსიერებისა და დაკარგულ სამშობლოსთან კავშირის მნიშვნელოვან ნაწილად იქცეს. ეს შედეგები შეესაბამება ტრანსტერიტორიული ტრავმული იდენტობის (TTI) კონცეფციის ძირითად დებულებას და მიუთითებს, რომ დევნილის სტატუსი არა მხოლოდ სოციალური იარლიყია, არამედ ისტორიული გამოცდილებისა და ჯგუფური კუთვნილების შენარჩუნების ერთ-ერთი მექანიზმიც.

4.2.5. ტრანსტერიტორიული ტრავმული იდენტობა როგორც ყოველდღიური სოციალური გამოცდილება

ბოლო თემა აერთიანებს წინა თემებში გამოვლენილ პროცესებს და აჩვენებს, რომ ტრანსტერიტორიული ტრავმული იდენტობა მონაწილეთა გამოცდილებაში მხოლოდ

თეორიული კატეგორია არ არის. იგი ყოველდღიურ ცხოვრებაში ვლინდება — ოჯახურ საუბრებში, ემოციურ რეაქციებში, მომავლის წარმოდგენებში, დაბრუნების სურვილში და იმ განცდაში, რომ დაკარგული ტერიტორია კვლავ პირადი და ჯგუფური იდენტობის ნაწილია.

მონაწილეთა ნარატივებში აფხაზეთი და ცხინვალის რეგიონი არ არსებობს მხოლოდ როგორც წარსულის მოგონება. ისინი მონაწილეობს აწმყოს თვითიდენტიფიკაციაში და ხშირად მომავალთან დაკავშირებულ წარმოდგენებშიც. ზოგიერთი რესპონდენტი დაბრუნებას რეალურ შესაძლებლობად განიხილავს, ზოგი კი აცნობიერებს, რომ შესაძლოა იქ ცხოვრება აღარასოდეს შეძლოს. თუმცა ორივე შემთხვევაში დაკარგული ადგილი ინარჩუნებს ემოციურ და იდენტობით მნიშვნელობას.

მონაწილეებმა აღნიშნეს:

„შანსი რომ იყოს, მე და ჩემი მეუღლე მაინც წავალთ, ჩვენს მიწას მაინც ჩავეხუტებით“ (კაცი, 59 წლის, აფხაზეთიდან)

„წარმომიდგენია, როგორ მივდივართ მე და ჩემი ოჯახი იქ, არა სტუმრად, არამედ საცხოვრებლად.“ (ქალი, 27 წლის, აფხაზეთიდან)

ეს ციტატა აჩვენებს, რომ ტერიტორიული კუთვნილება მხოლოდ რეალური საცხოვრებელი გამოცდილებით არ განისაზღვრება. მიუხედავად იმისა, რომ მონაწილემ ცხოვრება უკვე სხვა სოციალურ გარემოში გაატარა, დაკარგული ტერიტორია მისთვის კვლავ შესაძლო მომავლის ნაწილად რჩება. ამგვარად, დაბრუნების იდეა მხოლოდ პრაქტიკული გეგმა არ არის; იგი იდენტობისა და ისტორიული კუთვნილების გამოხატულებაცაა.

ამავე დროს, რამდენიმე მონაწილე უფრო ფრთხილად საუბრობდა დაბრუნების შესაძლებლობაზე. ისინი აღიარებდნენ, რომ დღევანდელი ცხოვრება, ოჯახი, სამუშაო და სოციალური კავშირები უკვე არსებულ გარემოს უკავშირდება. თუმცა ეს არ ნიშნავს, რომ დაკარგულ სამშობლოსთან კავშირი სუსტდება.

ერთ-ერთმა რესპონდენტმა თქვა:

„კი, ძალიან მენატრება იქაურობა, მაგრამ რეალობა, არამგონია მაგისი ჯანი მქონდეს, რომ დავბრუნდე, თუმცა ეგ არ ნიშნავს იმას, რომ ის ადგილი ჩემთვის აღარ არსებობს, სულ სიზმარში ვხედავ“ (კაცი, 62 წლის, აფხაზეთიდან)

„ვსწავლობ, ვმუშაობ, მეგობრები მყავს“ (ქალი, 23 წლის აფხაზეთიდან)

ეს ფრაზა განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია, რადგან მკაფიოდ განასხვავებს ფიზიკურ დაბრუნებასა და ფსიქოლოგიურ კუთვნილებას. მონაწილისთვის დაკარგული ადგილი არსებობს მაშინაც კი, როდესაც იქ ცხოვრების რეალური პერსპექტივა ბუნდოვანია. სწორედ ეს განასხვავებს ტრანსტერიტორიულ იდენტობას მარტივი ნოსტალგიისგან: აქ საქმე გვაქვს არა მხოლოდ წარსულის მონატრებასთან, არამედ აწმყოში მოქმედ იდენტობით კავშირთან.

მიუხედავად წარმატებული სოციალური ინტეგრაციისა, მონაწილეები კვლავ ინარჩუნებენ ძლიერ ემოციურ და სიმბოლურ კავშირს დაკარგულ სამშობლოსთან, რაც სრულად შეესაბამება TTI-ის კონცეფციას. მონაწილეთა გამოცდილება ასევე აჩვენებს, რომ ტრანსტერიტორიული იდენტობა აუცილებლობით არ ეწინააღმდეგება სოციალურ ინტეგრაციას. რესპონდენტთა ნაწილი საკუთარ თავს სრულფასოვან მოქალაქედ აღიქვამს, ჩართულია განათლებაში, შრომით საქმიანობასა და საზოგადოებრივ ცხოვრებაში, თუმცა პარალელურად ინარჩუნებს ძლიერ ემოციურ კავშირს დაკარგულ სამშობლოსთან. ეს გარემოება მიუთითებს, რომ ინტეგრაცია და ისტორიული კუთვნილება ურთიერთგამომრიცხავი პროცესები არ არის.

ამ თვალსაზრისით, კვლევის შედეგები გვთავაზობს უფრო ნიუანსურ ხედვას. იძულებით გადაადგილებული პირი შეიძლება ერთდროულად იყოს ინტეგრირებული დღევანდელ სოციალურ გარემოში და მაინც ინარჩუნებდეს ძლიერ ტრანსტერიტორიულ კავშირს დაკარგულ ტერიტორიასთან. შესაბამისად, დაკარგულ სამშობლოსთან კავშირი ყოველთვის არ არის ინტეგრაციის ბარიერი. ზოგიერთ შემთხვევაში იგი შეიძლება იქცეს ფსიქოლოგიურ და კულტურულ რესურსად, რომელიც ადამიანს ისტორიული უწყვეტობისა და ჯგუფური კუთვნილების განცდას უნარჩუნებს.

სწორედ ამიტომ, ტრანსტერიტორიული ტრავმული იდენტობა მონაწილეთა გამოცდილებაში ჩანს როგორც მრავალგანზომილებიანი სოციალური და ფსიქოლოგიური კონსტრუქტი. იგი აერთიანებს კოლექტიურ მეხსიერებას, ტრანსგენერაციულ ტრავმას, ოჯახურ ნარატივებს, სიმბოლურ სამშობლოსა და სოციალური ინტეგრაციის გამოცდილებას. მიღებული მონაცემები მიუთითებს, რომ ტერიტორიის ფიზიკური დაკარგვა არ წყვეტს მასთან იდენტობით კავშირს; ეს კავშირი ყოველდღიურად ხელახლა იწარმოება მეხსიერებაში, ოჯახურ ურთიერთობებში და საკუთარი თავის განსაზღვრის პროცესში.

ამრიგად, მეხუთე თემა აჩვენებს, რომ ტრანსტერიტორიული ტრავმული იდენტობა წარმოადგენს ამ კვლევაში გამოვლენილი ყველა ძირითადი პროცესის შემაერთებელ მექანიზმს. იგი ხსნის, როგორ შეიძლება ერთდროულად არსებობდეს გადაადგილება და კუთვნილება, ინტეგრაცია და დაკარგულ ადგილთან ემოციური მიჯაჭვულობა, აწმყომი ცხოვრება და წარსულთან ძლიერი იდენტობითი კავშირი.

5. დისკუსია

მიღებული მიგნებები ადასტურებს, რომ საქართველოში იძულებით გადაადგილებულ პირთა გამოცდილება ვერ აიხსნება მხოლოდ დევნილის სტატუსით, კოლექტიური ტრავმით, მეხსიერებით ან სოციალური ინტეგრაციის ცალკეული მაჩვენებლებით. რაოდენობრივი და თვისებრივი მონაცემების ინტეგრირებული ანალიზი ცხადყოფს, რომ ეს პროცესები ერთმანეთთან მჭიდროდ არის დაკავშირებული და ერთიან ფსიქოსოციალურ სისტემას ქმნის. დაკარგული ტერიტორია მონაწილეთა გამოცდილებაში აგრძელებს არსებობას როგორც სიმბოლური სამშობლო; ოჯახური ნარატივები და კოლექტიური მეხსიერება უზრუნველყოფს ამ კავშირის თაობათაშორის გადაცემას, ხოლო ტრავმა არა მხოლოდ წარსულის გამოცდილებად, არამედ ჯგუფური კუთვნილებისა და ისტორიული უწყვეტობის მნიშვნელოვან საფუძვლად გვევლინება.

ამავდროულად, კვლევის შედეგები მიუთითებს, რომ დევნილის სტატუსს მონაწილეთა გამოცდილებაში ერთი მნიშვნელობა არ აქვს. იგი, ერთი მხრივ, შეიძლება უკავშირდებოდეს სტიგმას, განსხვავებულობის განცდასა და სოციალურ დისტანციას, ხოლო, მეორე მხრივ, კოლექტიური მეხსიერების, ოჯახური ისტორიისა და ჯგუფური გამძლეობის მნიშვნელოვან ელემენტად იქცეს. ეს მიგნებები აჩვენებს, რომ სოციალური ინტეგრაცია მხოლოდ ახალ გარემოში ადაპტაციას არ გულისხმობს; იგი ასევე მოიცავს ტრავმასთან, მეხსიერებასთან და სიმბოლურ კუთვნილებასთან თანაცხოვრების პროცესს.

მიღებული შედეგები შეესაბამება Ager-ისა და Strang-ის (2008) სოციალური ინტეგრაციის მოდელს, რომლის მიხედვითაც ინტეგრაცია მრავალგანზომილებიანი პროცესია და მოიცავს არა მხოლოდ სტრუქტურულ, არამედ სოციალურ და ფსიქოლოგიურ კომპონენტებს. მოცემული კვლევა ამ მოდელს კიდევ ერთ მნიშვნელოვან განზომილებას ამატებს — ისტორიული მეხსიერებისა და დაკარგულ ტერიტორიასთან სიმბოლური კავშირის მნიშვნელობას.

რაოდენობრივმა ანალიზმა დაადასტურა, რომ აღქმული სოციალური მხარდაჭერა დადებითად უკავშირდება თვითფექტურობასა და ცხოვრებით კმაყოფილებას, რაც სრულ თანხვედრაშია Cohen-ისა და Wills-ის (1985) ბუფერული ეფექტის მოდელთან და Zimet-ისა და კოლეგების (1988) კვლევებთან. თუმცა თვისებრივმა მონაცემებმა ამ კავშირის უფრო ღრმა ინტერპრეტაციის შესაძლებლობა მოგვცა. მონაწილეთა ნარატივებში სოციალური მხარდაჭერა არ შემოიფარგლება მხოლოდ პრაქტიკული დახმარებით. იგი ფუნქციონირებს როგორც სივრცე, სადაც ინახება ოჯახური ისტორიები, გადაეცემა კოლექტიური მეხსიერება და მყარდება ჯგუფური კუთვნილების განცდა. შესაბამისად, სოციალური მხარდაჭერა ამ კვლევაში წარმოდგენილია არა მხოლოდ ფსიქოლოგიურ რესურსად, არამედ ტრანსტერიტორიული იდენტობის შენარჩუნების ერთ-ერთ სოციალურ მექანიზმად.

სტიგმის შესახებ მიღებული შედეგებიც მსგავს სურათს გვთავაზობს. რაოდენობრივმა მონაცემებმა აჩვენა, რომ სტიგმის მაღალი აღქმა დაკავშირებულია სოციალური ინტეგრაციის ნაკლებად პოზიტიურ გამოცდილებასთან. ეს შეესაბამება Goffman-ის (1963) სტიგმის კონცეფციას, რომლის მიხედვითაც სოციალური იარლიყი გავლენას ახდენს ადამიანის თვითაღქმასა და საზოგადოებასთან ურთიერთობაზე. თუმცა ინტერვიუებმა აჩვენა, რომ დევნილის სტატუსი მხოლოდ მარგინალიზაციის წყარო არ არის. მონაწილეთა ნაწილისთვის იგი დროთა განმავლობაში ოჯახის ისტორიის, გამძლეობისა და საერთო გამოცდილების სიმბოლოდ გარდაიქმნება. ეს გარემოება მიუთითებს, რომ სტიგმის გამოცდილება დინამიკურია და დამოკიდებულია იმაზე, როგორ ახერხებს ინდივიდი საკუთარი ისტორიის ინტეგრირებას პირად და ჯგუფურ იდენტობაში.

კვლევის ერთ-ერთი ყველაზე მნიშვნელოვანი მიგნება უკავშირდება კოლექტიური მეხსიერებისა და ოჯახური ნარატივების როლს. მონაწილეთა მონათხრობი ადასტურებს Halbwachs-ის (1992) და Assmann-ის (2011) მოსაზრებას, რომ მეხსიერება სოციალური პროცესია და იგი ოჯახური ურთიერთობებისა და კულტურული პრაქტიკების საშუალებით ნარჩუნდება. ამავე დროს, მეორე თაობის მონაწილეთა

გამოცდილება თანხვედრაშია Hirsch-ის (2008) პოსტმეხსიერების კონცეფციასთან, რადგან მათ მიერ აღწერილი კავშირი დაკარგულ სამშობლოსთან ძირითადად გადმოცემულ გამოცდილებას ეფუძნება და არა პირად მოგონებებს. თუმცა მიღებული მონაცემები აჩვენებს, რომ ეს პროცესი მხოლოდ წარსულის შენარჩუნებას არ ემსახურება; იგი აქტიურად მონაწილეობს აწმყოში იდენტობის ფორმირებასა და სოციალური კუთვნილების განცდის ჩამოყალიბებაში.

განსაკუთრებული მნიშვნელობა აქვს იმ ფაქტს, რომ მონაწილეთა მნიშვნელოვანი ნაწილი საკუთარ თავს წარმატებით ინტეგრირებულ მოქალაქედ მიიჩნევს, თუმცა ამავე დროს ინარჩუნებს ძლიერ ემოციურ კავშირს აფხაზეთსა და ცხინვალის რეგიონთან. ეს შედეგი ნაწილობრივ განსხვავდება იმ მოდელებისგან, რომლებიც ინტეგრაციას წარმოშობის ადგილთან კავშირის თანდათან შესუსტებას უკავშირებს. წინამდებარე კვლევა მიუთითებს, რომ სოციალური ინტეგრაცია და ისტორიული კუთვნილება ურთიერთგამომრიცხავი პროცესები არ არის. პირიქით, მათ შეუძლიათ პარალელურად არსებობა და ერთმანეთის გაძლიერებაც კი.

კვლევის ყველაზე მნიშვნელოვანი თეორიული შედეგი ტრანსტერიტორიული ტრავმული იდენტობის (TTI) კონცეფციის ემპირიულ მხარდაჭერას უკავშირდება. სოციალური იდენტობის (Tajfel & Turner, 1979), კოლექტიური ტრავმის (Alexander et al., 2004; Volkan, 1999), კოლექტიური მეხსიერების (Halbwachs, 1992; Assmann, 2011) და ადგილისადმი მიჯაჭვულობის (Lewicka, 2011) თეორიები დამოუკიდებლად მნიშვნელოვან განმარტებით შესაძლებლობას გვთავაზობს, თუმცა კვლევის შედეგები აჩვენებს, რომ რეალურ გამოცდილებაში ეს პროცესები ერთმანეთისგან განცალკევებით არ არსებობს. პირიქით, ისინი ქმნის ურთიერთდაკავშირებულ სისტემას, რომელშიც ტრავმა აყალიბებს მეხსიერებას, მეხსიერება — იდენტობას, ხოლო იდენტობა — სოციალური ინტეგრაციის გამოცდილებას.

TTI-ის მიხედვით, ტრავმა, მეხსიერება და ადგილი არ განიხილება ერთმანეთისგან დამოუკიდებელ პროცესებად. პირიქით, სწორედ მათი ურთიერთქმედება აყალიბებს ტრანსტერიტორიულ ტრავმულ იდენტობას. ამ პერსპექტივაში ტერიტორია მხოლოდ მეხსიერების ან ისტორიული კუთვნილების ობიექტი არ არის; იგი იდენტობის აქტიური და მუდმივად მოქმედი კომპონენტია.

TTI ხსნის, თუ როგორ შეიძლება ადამიანი სრულად იყოს ინტეგრირებული საქართველოს სოციალურ და კულტურულ სივრცეში, თუმცა მისი იდენტობის მნიშვნელოვანი ნაწილი კვლავ სიმბოლურად იყოს დაკავშირებული აფხაზეთთან. ამგვარად, იდენტობა ყალიბდება არა მხოლოდ საცხოვრებელი ადგილის, არამედ ტრავმული მეხსიერების, სიმბოლური ტერიტორიისა და მიმდინარე სოციალური გამოცდილების ურთიერთქმედების საფუძველზე.

ამ თვალსაზრისით, ეს თეორიული მოდელი არ არის მხოლოდ სხვადასხვა თეორიის გაერთიანება. იგი გვთავაზობს ახალ ანალიტიკურ პერსპექტივას, რომლის მიხედვითაც ტერიტორიის ფიზიკური დაკარგვა არ წყვეტს მასთან იდენტობით კავშირს. პირიქით, სწორედ კოლექტიური ტრავმის, თაობათაშორისი მეხსიერების, ოჯახური ნარატივებისა და სიმბოლური პრაქტიკების ურთიერთქმედება უზრუნველყოფს ამ კავშირის

შენარჩუნებას და განაპირობებს ისეთი იდენტობის ჩამოყალიბებას, რომელიც გეოგრაფიული სივრცის მიღმა აგრძელებს არსებობას.

წინამდებარე კვლევა აჩვენებს, რომ საქართველოში იძულებით გადაადგილებულ პირთა სოციალური ინტეგრაციის გააზრება შეუძლებელია მხოლოდ სტრუქტურული ან სოციალურ-ეკონომიკური ფაქტორების საფუძველზე. კოლექტიური ტრავმა, მეხსიერება, სოციალური იდენტობა და დაკარგულ სამშობლოსთან სიმბოლური კავშირი ქმნის ურთიერთდაკავშირებულ ფსიქოსოციალურ სისტემას, რომლის ინტეგრირებულ ახსნას ტრანსტერიტორიული ტრავმული იდენტობის (TTI) კონცეფცია გვთავაზობს. მიღებული შედეგები მიუთითებს, რომ აღნიშნული კონცეფცია წარმოადგენს სასარგებლო თეორიულ ჩარჩოს როგორც საქართველოს იძულებით გადაადგილებულ პირთა გამოცდილების, ისე ხანგრძლივი იძულებითი გადაადგილების ფსიქოსოციალური შედეგების შემდგომი კვლევისათვის.

6. დასკვნა

წინამდებარე კვლევამ აჩვენა, რომ საქართველოში იძულებით გადაადგილებულ პირთა სოციალური ინტეგრაცია მრავალგანზომილებიანი ფსიქოსოციალური პროცესია, რომელიც ვერ აიხსნება მხოლოდ სოციალურ-ეკონომიკური ადაპტაციის ან ინსტიტუციური ჩართულობის მაჩვენებლებით. კვლევის შედეგები ცხადყოფს, რომ კოლექტიური ტრავმა, ოჯახური მეხსიერება, სიმბოლური სამშობლოსადმი კუთვნილება, სოციალური მხარდაჭერა და პიროვნული რესურსები ერთობლივად განსაზღვრავს დევნილთა სოციალური ინტეგრაციისა და ფსიქოლოგიური კეთილდღეობის გამოცდილებას.

ასევე, რომ სოციალური მხარდაჭერა და თვითეფექტურობა მნიშვნელოვან დამცავ რესურსებს წარმოადგენს, ხოლო სტიგმის გამოცდილება ართულებს სოციალური ინტეგრაციის პროცესს. ამასთანავე, კოლექტიური მეხსიერება, ოჯახური ნარატივები და დაკარგულ სამშობლოსთან სიმბოლური კავშირი მნიშვნელოვან როლს ასრულებს დევნილთა იდენტობისა და კუთვნილების განცდის შენარჩუნებაში.

კვლევის ერთ-ერთი მთავარი მიგნება არის ის, რომ წარმატებული სოციალური ინტეგრაცია არ გამორიცხავს დაკარგულ ტერიტორიასთან ძლიერი ემოციური და სიმბოლური კავშირის არსებობას. პირიქით, მონაწილეთა გამოცდილება აჩვენებს, რომ ინტეგრაცია და ტრანსტერიტორიული კუთვნილება შეიძლება პარალელურად არსებობდეს და ერთმანეთთან წინააღმდეგობაში არ მოდიოდეს. ეს გარემოება გვამღებს საფუძველს, სოციალური ინტეგრაცია უფრო ფართო ფსიქოსოციალურ კონტექსტში განვიხილოთ.

კვლევის რაოდენობრივი და თვისებრივი შედეგების ინტეგრაცია აჩვენებს, რომ ტრავმა, მეხსიერება, სიმბოლური სამშობლო, სოციალური მხარდაჭერა და სოციალური ინტეგრაცია დამოუკიდებელი პროცესები არ არის. სწორედ მათი მუდმივი ურთიერთქმედება აყალიბებს ტრანსტერიტორიულ ტრავმულ იდენტობას, რაც TTI-ის ცენტრალურ თეორიულ დებულებას ემპირიულად ადასტურებს.

ამრიგად, ტრანსტერიტორიული ტრავმული იდენტობის (TTI) კონცეფცია წარმოადგენს პერსპექტიულ ანალიტიკურ ჩარჩოს, რომელიც იძლევა შესაძლებლობას, იძულებითი გადაადგილების გრძელვადიანი ფსიქოსოციალური შედეგები განხილულ იქნეს როგორც ისტორიული ტრავმის, კოლექტიური მეხსიერების, ტერიტორიული კუთვნილებისა და სოციალური ინტეგრაციის ურთიერთდაკავშირებული პროცესების სისტემა.

კვლევის შედეგებს პრაქტიკული მნიშვნელობაც აქვს. ისინი შეიძლება გამოყენებულ იქნეს იძულებით გადაადგილებულ პირთა სოციალური ინტეგრაციის, ფსიქოლოგიური მხარდაჭერისა და საზოგადოებრივი ინკლუზიის პოლიტიკის დაგეგმვისას. ამასთანავე, TTI-ის კონცეფცია შეიძლება გახდეს საფუძველი შემდგომი კვლევებისთვის, რომლებიც შეისწავლის როგორც საქართველოს, ისე სხვა პოსტკონფლიქტურ საზოგადოებებში იძულებითი გადაადგილების გრძელვადიან ფსიქოსოციალურ შედეგებს.

კვლევის შეზღუდვები

კვლევას რამდენიმე შეზღუდვა ჰქონდა. რაოდენობრივი შერჩევა არ იყო შემთხვევითი, რის გამოც შედეგების გენერალიზაცია სიფრთხილით უნდა მოხდეს. თვისებრივი ნაწილი მცირე რაოდენობის ინტერვიუებს ეფუძნება და ასახავს მონაწილეთა სუბიექტურ გამოცდილებას. მომავალ კვლევებში მიზანშეწონილია უფრო ფართო და მრავალრეგიონული შერჩევის გამოყენება, ასევე თაობათაშორისი განსხვავებების ცალკე შესწავლა.

ბიბლიოგრაფია

- [1]. Ager, A., & Strang, A. (2008). Understanding integration: A conceptual framework. *Journal of Refugee Studies*, 21(2), 166–191. <https://doi.org/10.1093/jrs/fen016>
- [2]. Alexander, J. C., Eyerman, R., Giesen, B., Smelser, N. J., & Sztompka, P. (Eds.). (2004). *Cultural trauma and collective identity*. University of California Press.
- [3]. Assmann, A. (2011). *Cultural memory and Western civilization: Functions, media, archives*. Cambridge University Press.
- [4]. Bandura, A. (1997). *Self-efficacy: The exercise of control*. W. H. Freeman.
- [5]. Bogardus, E. S. (1925). Measuring social distances. *Journal of Applied Sociology*, 9, 299–308.
- [6]. Braun, V., & Clarke, V. (2006). Using thematic analysis in psychology. *Qualitative Research in Psychology*, 3(2), 77–101.
- [7]. Cohen, S., & Wills, T. A. (1985). Stress, social support, and the buffering hypothesis. *Psychological Bulletin*, 98(2), 310–357.
- [8]. Diener, E., Emmons, R. A., Larsen, R. J., & Griffin, S. (1985). The Satisfaction With Life Scale. *Journal of Personality Assessment*, 49(1), 71–75.
- [9]. Internal Displacement Monitoring Centre. (2024). *Global Report on Internal Displacement 2024*. <https://www.internal-displacement.org>
- [10]. Goffman, E. (1963). *Stigma: Notes on the management of spoiled identity*. Prentice-Hall.
- [11]. Halbwachs, M. (1992). *On collective memory*. University of Chicago Press.
- [12]. Hirsch, M. (2008). The generation of postmemory. *Poetics Today*, 29(1), 103–128.
- [13]. Internal Displacement Monitoring Centre. (2024). *Global Report on Internal Displacement 2024*. <https://www.internal-displacement.org>

- [14]. Lewicka, M. (2011). Place attachment: How far have we come in the last 40 years? *Journal of Environmental Psychology*, 31(3), 207–230.
- [15]. Miller, K. E., & Rasmussen, A. (2017). *The mental health of civilians displaced by armed conflict: An ecological model of refugee distress*. *Epidemiology and Psychiatric Sciences*, 26(2), 129–138. <https://doi.org/10.1017/S2045796016000172>
- [16]. Ministry of Internally Displaced Persons from the Occupied Territories, Labour, Health and Social Affairs of Georgia. (2024). *Statistical information on internally displaced persons*.
- [17]. Pirtskhalava, E. (2026). *Muslim Meskhetians: A chronicle of integration, resistance and resilience*. *Diaspora Studies*. Advance online publication. <https://doi.org/10.1163/09763457-bja10232>
- [18]. Pirtskhalava, E., & Shanava, I. (2026). *Collective nostalgia and imagined homeland: Emotional geographies of Akhaltsikhe among Muslim Meskhetians*. *Population, Space and Place*, 32(5), e70322. <https://doi.org/10.1002/psp.70322>
- [19]. Porter, M., & Haslam, N. (2005). *Predisplacement and postdisplacement factors associated with mental health of refugees and internally displaced persons: A meta-analysis*. *JAMA*, 294(5), 602–612. <https://doi.org/10.1001/jama.294.5.602>
- [20].
- [21]. Tajfel, H., & Turner, J. C. (1979). An integrative theory of intergroup conflict. In W. G. Austin & S. Worchel (Eds.), *The social psychology of intergroup relations* (pp. 33–47). Brooks/Cole.
- [22]. Volkan, V. D. (1999). *Bloodlines: From ethnic pride to ethnic terrorism*. Farrar, Straus and Giroux.
- [23]. Volkan, V. D. (2001). Transgenerational transmissions and chosen traumas. *Group Analysis*, 34(1), 79–97.
- [24]. Zimet, G. D., Dahlem, N. W., Zimet, S. G., & Farley, G. K. (1988). The multidimensional scale of perceived social support. *Journal of Personality Assessment*, 52(1), 30–41.
- [25]. United Nations High Commissioner for Refugees. (2024). *Global Trends: Forced Displacement in 2024*. <https://www.unhcr.org>

Article received 2026-07-16